

સંપ્રત

સાંપ્રત સાહિત્ય-વિચાર-જગતની ઝલક આપતું સામયિક

વર્ષ ૩
અંક ૧૪ | ઓક્ટોબર, ૨૦૧૫

સંપાદક
રમણ સોની

એકત્ર ફાઉન્ડેશન

સલાહકાર અધ્યક્ષ : સિતાંશુ યશશ્ચંદ્ર

મુદ્રિત સાહિત્યનું વીજાણુ સાહિત્યમાં રૂપાંતર અને વિસ્તાર ઝંખતી સંસ્થા

સંચયન

સંપાદક : રમણ સોની

પ્રકાશક : અતુલ રાવલ

135 Tradition Pkwy, Flowood, MS 39231 - USA, phone: 704-756-1325 • email : atulraval@ekatrafoundation.org

તંત્ર-સંચાલક : રજેશ મશરુવાળા

email : mashru@ekatrafoundation.org

- મુદ્રણ-અંકન (ટાઇપસેટ): વિભા સોની
 - ડીઝાઇન અને નિર્માણ : અતુલ રાવલ
 - લેઆઉટ - પરિકલ્પના : રમણ સોની
- e-mail : ramasoni46@gmail.com
phone : 91-9228215275

અમારી વેબસાઇટ:

www.ekatrafoundation.org
આ વેબસાઇટ પર અમારાં વી-પુસ્તકો તથા
'સંચયન'નાં તમામ અંકો વાંચી શકાશે.

ઇ-મેઇલના માધ્યમથી 'સંચયન'
સૌ મિત્રોને વિના મૂલ્યે મોકલવામાં
આવે છે. આપનું, મિત્રોનું e-mail ID
જણાવવા વિનંતી.

- વીજાણુ સામયિક 'સંચયન' દર બે માસે ફેબ્રુઆરી, એપ્રિલ, જૂન, ઓગસ્ટ, ઓક્ટોબર અને ડિસેમ્બરની છેલ્લી તારીખોમાં પ્રકાશિત થાય છે.
- 'સંચયન' માટેનાં લખાણોની પસંદગી સંપાદક દ્વારા, મુદ્રિત ગુજરાતી સામયિકો અને ગ્રંથોમાંથી કરવામાં આવે છે. એ રીતે એ વી-ડાયજેસ્ટ સામયિક છે. ઉપરાંત તેમાં પસંદ કરેલી કૃતિઓનું પઠન-ધ્વનિઅંકન તેમજ ચિત્રકળાકૃતિઓ પણ મૂકવામાં આવે છે.
- 'સંચયન'માં પ્રકાશન માટે પસંદ કરેલી કૃતિઓના લેખકો - ચિત્રકારોની સંમતિ લેવામાં આવે છે.
- Navigation: અનુક્રમમાંના કોઈપણ લખાણ પર સીધા જ જવું હોય તો અનુક્રમમાંની તે વિગત પર ક્લિક કરશો.

અ નુ ક ઠ મ

૧. કવિતા	:	કાવ્ય-સપ્તક
૨. વાર્તા	:	રિયાની મમ્મા
૩. લેખ કટાક્ષ	:	'સ્ટેન્ડ' લેવાનું, એટલે?
૪. અનુવાદ વાર્તા	:	ધ બ્રિંજલ કટ આઉટ
૫. કવિતા	:	ગતિ અને સ્થિતિ
૬. આત્મ-કથન	:	મને ભિંજવે તું...
૭. વાર્તા	:	વડ
૮. પ્રહસન એકાંકી	:	પડોશી
૯. ગઝલ કવિતા	:	હસતો રઘ્વો
૧૦. પ્રવાસ	:	'ફૂજિયામા'(જાપાન)નાં દર્શને

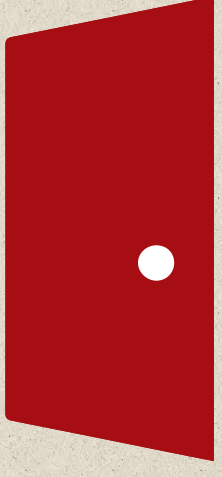
○

લેખકો

૧. બલવંતરાય ઠાકોર	૨. પારુલ કંદર્પ દેસાઈ
૩. હિમાંશી શેલત	૪. કિશ્ન ચંદર, (અનુ.) રેણુ શેઠ
૫. મૂકેશ વૈદ્ય	૬. ચંદુ મહેરિયા
૭. ભૂપેશ અધ્વર્યુ	૮. મધુસૂદન પારેખ
૯. જમિયત પંડ્યા 'જિગર'	૧૦. નવનીત પારેખ

ચિત્રો : આઈરીન હેન્સન ૧૧, ૧૯, ૨૩, ૩૪, ૪૨, ૪૭, ૫૧

આ અંકના લેખકો ૫૦

સંપાદકનું કથન

સાહિત્યની 'પરંપરા' અને 'સ્મરણીય' સાહિત્ય

સાહિત્ય હોય કે સંગીત હોય કે ચિત્રકળા... કળામાત્રની પહેલી ઓળખ તો એની રસ આપવાની શક્તિ, એની આસ્વાદક્ષમતા. ફિલ્મનું કોઈ જૂનું ગીત કે મોનાલીસા જેવી ખ્યાત ચિત્રકૃતિ કે મનને ગમી ગયેલું કોઈ કાવ્ય – સ્મરણમાં એકાએક જ જાગે ને પછી એને પૂરેપૂરું મનમાં મમળાવવાનો આનંદ આપણે લેતા હોઈએ. અરે ગઈ કાલે જ વાંચેલી કોઈ નવી કાવ્યકૃતિ આજે પણ ફરી મનમાં પ્રગટ થાય ને પ્રસન્નતા આપે. ફિલ્મી ગીતો તો આપણે મનમાં, ને ક્યારેક મોઢેથી પણ ગણગણતા હોઈએ છીએ – કોઈ કામની વચ્ચે, રસ્તે ચાલતાંચાલતાં, કે નિરાંતે ઓશીકે અઢેલીને બેઠા હોઈએ ત્યારે પણ...

આમ, કલાની કૃતિ એ આપણા સ્મરણનો ખજાનો હોય છે. આજની કે ગઈકાલની, પચાસ વર્ષ પહેલાંની કે અનેક વર્ષ પહેલાંની – કાલિદાસની કે શેક્સ્પિયરની રચના ક્યારે આપણા મનમાં જાગશે એ કહેવાય નહીં. સમયના કોઈજ ક્રમ વિના એ ફરીફરી મનમાં રાજીપાનું અજવાળું કરી દે છે.

○

પરંતુ વર્ષોથી લખાતું આવતું સાહિત્ય કે રચાતું આવતું સંગીત કે પહેલેથી આજ સુધીની ચિત્રકૃતિઓ – એની એક વ્યવસ્થિત વિકસતી રહેલી પરંપરા પણ હોય છે; જે રીતે વિજ્ઞાનની, ગણિતની, શાસ્ત્રની ચોક્કસપણે વિકસતી રહેલી પરંપરાઓ હોય છે. સર્જકના ચિત્તમાં જન્મતી હોવા છતાં કોઈપણ કલાકૃતિ એના સમયની તેમજ

એના પહેલાંની કલાકૃતિઓની હારમાળાની, એવી સાંકળની, એક યોગ્ય અને મજબૂત કડી પણ હોય છે. એના તજજ્ઞો – વૈજ્ઞાનિકો અને વિવેચકો – એની ઓળખ સ્પષ્ટ કરી આપતા હોય છે ને એનો ઈતિહાસ રચી આપતા હોય છે.

○

આપણે ગુજરાતી સાહિત્યની વાત કરીએ તો – છેક ૧૧મી સદીથી લખાતા સાહિત્યની પરંપરાની એક ચોક્કસ ઓળખ છે. ઈતિહાસકારો એને મધ્યકાળનું ઈશ્વરભક્તિ-કેન્દ્રી સાહિત્ય અને અર્વાચીનકાળનું મનુષ્યસંવેદના-કેન્દ્રી સાહિત્ય, એવા પ્રદેશો જુદા પાડી આપે છે. ૧૮મી, ૧૯મી સદીથી લખાતા અર્વાચીન સાહિત્યના સુધારકયુગ, પંડિતયુગ, ગાંધીયુગ, આધુનિકયુગ, અનુઆધુનિક યુગ – એવા તબક્કાઓ બતાવે છે. એની પાછળ એ સમયના સાહિત્યની ચોક્કસ ખાસિયતો પડેલી હોય છે. આ આખું કામ સાહિત્ય-વિદ્યાકીય (એકેડેમિક) પણ ગણાય. એનાથી સાહિત્યના વિદ્યાર્થીઓની, અભ્યાસીઓની સમજ પાકી થતી હોય છે.

○

પરંતુ જે રસિક જનને કળાકૃતિનો માત્ર સ્વાદ લેવામાં જ રસ છે, જેના સ્મરણમાં ઉત્તમ મનગમતી કૃતિઓની મૂડી સચવાયેલી હોય છે એને માટે પેલું વિદ્યાકેન્દ્રી એકેડેમિક વર્ગીકરણ એટલું જરૂરી નથી. કંઈક કુતૂહલથી કે જિજ્ઞાસાથી એ વિગતોમાં એને જવું હોય તો જઈ શકે.

જૂનાં ફિલ્મી ગીતોના રસિયા, આપણે જાણીએ છીએ કે, એવાં ગીતોની સી.ડી. લે છે કે એમના મોબાઈલ વગેરેમાં સાચવે છે. એ પસંદગી પોતે પણ કરેલી હોય, બીજા કોઈએ પણ કરી આપી હોય. મોટે ભાગે તો, બીજા કોઈએ કરી આપેલા એવા ફિલ્મી-ગીતોના સંચયો મળતા હોય છે ને ગીતરસિકો એનો વખતોવખત સ્વાદ માણે છે.

ગુજરાતીનાં ગીત-કાવ્યોમાંથી આવા સંચયો કર્યા હોય તો ? ઉપર કહ્યું એમ, કોઈ એકેડેમિક પરંપરા-મુજબ નહીં, પણ ગમે તે સમયનાં ગમતાં ગીતોનો સંચય. કોઈ જાણકાર માણસે એવો સંચય કરી આપ્યો હોય કે જેમાં આપણે વાંચ્યાં-સાંભળ્યાં હોય એવાં ગીતો પણ હોય ને બીજાં ઘણાં આપણે ભલે વાંચ્યાં-સાંભળ્યાં ન હોય, પણ પછી એ મનગમતાં બની રહે. આપણને થાય કે – ‘અહો, ગુજરાતી ભાષામાં આવાં સુંદર ગીતો પણ છે! મને તો ખ્યાલ જ ન હતો!’ અને એનો આનંદ અનેરો હોય.

પછી વળી એમ થાય કે, ગીતો જ શા માટે? ગુજરાતીની છંદ-રચનાઓ, ગઝલો, ગુજરાતીની વાર્તાઓ, નિબંધો, પ્રવાસો, ટૂંકાં નાટકો – એના પણ મનગમતા સંચયો થાય. એને આપણે ‘સ્મરણીય સંચયો’ કહીશું?

તો, રાહ જુઓ. એવા સંચયો આવી રહ્યા છે, નવા વર્ષે.

દીવાળીની અને નવા વર્ષની શુભેચ્છાઓ સાથે

રમણસોમી

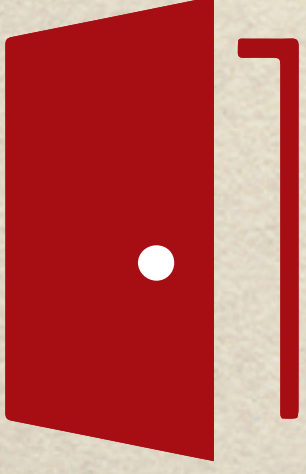
સંચયન’ વિશે તમારો તાજેતરનો અભિપ્રાય –

નીચેની બે બાબતો વિશે તમારો ભલે ટૂંકો પણ સ્પષ્ટ પ્રતિભાવ e-mailથી મોકલવા વિનંતી.

(૧) ‘સંચયન’માં કવિતા-વાર્તા-હાસ્ય-વિચાર-ચિંતન એમ વિવિધ પ્રકારનાં લખાણો મુકાય છે – તમને શામાં વધુ રસ પડ્યો છે?

(૨) ‘સંચયન’માં કવિ-વાર્તાકાર વિશે; કૃતિઓ વિશે ટૂંકા પરિચયો હોય છે; ભારતીય ને વિદેશી ચિત્રકારોની કલાકૃતિઓ હોય છે; કેટલાંક કાવ્યો સાથે એનું પઠન મૂકવામાં આવે છે.... આ ઉપરાંત કંઈ ઉમેરાય એવું તમે ઈચ્છો છો? તમારાં બીજાં કોઈ સૂચનો હોય તો એ પણ જણાવશો. તો આનંદ થશે...

જરૂર પ્રતિભાવ – feed back – લખશો.

કવિતા

કાવ્ય-સપ્તક / બલવંતરાય ઠાકોર

જૂનું પિયરઘર

બેઠી ખાટે ફરી વળી બધે મેડીઓ ઓરડામાં.
દીઠાં હેતે સ્મૃતિપડ બધાં ઊકલ્યાં આપ રૂડાં.
માડી મીઠી, સ્મિતમધુર; ને ભવ્ય મૂર્તિ પિતાજી.
દાદી વાંકી રસિક કરતી ગોષ્ઠિથી બાળ રાજી;
સૂનાં સ્થાનો સજીવન થયાં, સાંભળું કંઠ જૂના,
આચારો કેં વિવિધ ઢબના નેત્ર ઠારે સહુનાં :
ભાંડું નાનાં, શિશુસમયનાં ખટમીઠાં સોબતીઓ
જ્યાં ત્યાં આવી વય બદલી સંતાય જાણે પરીઓ.

તોયે એ સૌ સ્મૃતિછબિ વિશે વ્યાપી લે ચક્ષુ ઘેરી,
નાની મોટી બહુરૂપી થતી એક મૂર્તિ અનેરી :
ચોરીથી આ દિવસ સુધીમાં એવી જામી કલેજે
કે કૌમારે પણ મુજ સરે બાળવેશે સહેજે !

બેસી ખાટે પિયરઘરમાં જિંદગી જોઈ સારી
ત્યારે જાણી અનહદ ગતિ, નાથ મારા, તમારી.

કવિ જ્યારે માત્ર રળિયામણા શબ્દોમાં જ સૌંદર્ય જોતો
હતો એ દિવસોમાં અર્થ-સૌંદર્ય વાળી ઉત્તમ કવિતા
આપીને તથા સાચી કવિતા અંગે આક્રમક પણ મજબૂત
વિવેચન લખીને બલવંતરાય કલ્યાણરાય ઠાકોર
(૧૮૬૯-૧૯૫૨) એક યુગ-પ્રવર્તક કવિ-વિવેચક તરીકે
પ્રસ્થાપિત થયેલા. સોનેટ કાવ્ય-પ્રકારને એમણે
ગુજરાતીમાં રોપ્યો-દૃઢ કર્યો. ઇતિહાસના આ અભ્યાસી
અધ્યાપકે સતત વિવેચનો દ્વારા ગુજરાતી કવિતાને એક
નવો રાહ ચીંધ્યો.

અહીં રજૂ કરેલાં એમનાં ૭ કાવ્યો પૈકી થોડાંક
એમની વિખ્યાત સોનેટમાળા 'પ્રેમનો દિવસ'માંથી છે.
પ્રેમનો પ્રારંભ, દામ્પત્ય, બાળક, એ બાળકની વસમી
વિદાય... એવાં નાજુક સંવેદનો એમાં અર્થ-સઘનતાથી
આલેખાયાં છે. બલવંતરાયની કવિતા બે વાર વાંચવાથી
વધુ સ્પષ્ટ થાય એવી ચુસ્ત છે. એક કાવ્ય મૃત્યુ વિશે છે.
બે કાવ્યો એમના કવિતા-વિચારનો લાક્ષણિક પરિચય
કરાવે છે. લોકપ્રિયતા પાછળ ભમીને કવિ તરીકેના
આત્મગૌરવને શા ખાટે ઓછું કરવું? -એમ માનતા કવિ
લોકપ્રિયતાની દેવીને કેવું સંભળાવી દે છે! વાંચો : 'જુઓ,
ઉઘાડું છે જી દ્વાર, જાવ જો જવું જ નીસરી...'

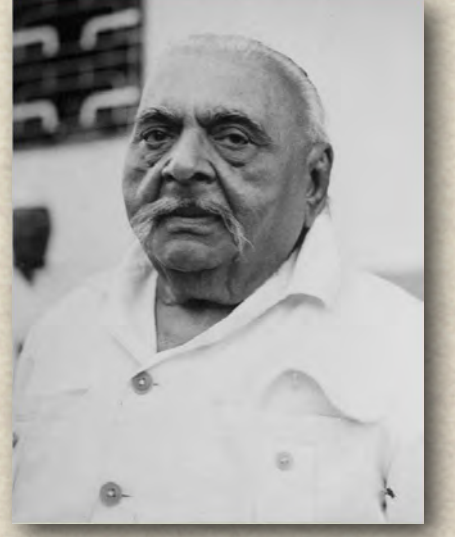
મોગરો

પ્રિયે, તુજ લટે ધરું ધવલ સ્વચ્છ આ મોગરો,
નહીં નિકટ એથી પર્સહક આ સમે માહરો.
બને ચક્રિત ? ના, ખરું જ કહું,— ના, દયા ના સહું !
ક્યાં વચન શોધું ? આ જિગર ખોલી દેવા ચહું.

કુટુંબ વચમાં સુરક્ષિત ઊગી, ન જગ જાણતી,
સુકોમલ પવિત્ર મૂર્તિ, મુજ એક દેવી છતી !
નિહાળ દલ મોગરે, મુજ ઉરે પડો એટલાં !
અને કહ્યું શી રીત જાય સખી, મ્હાન એ કેટલાં;

‘દુરિત’ ‘અપરાગ’ ‘મોહ’— વચનો સુણ્યાં તો હશે;
કરે મલિન કેટલું ઉર ન તું કદા જાણશે.
પરંતુ પ્રિય દેવી તું ઊતરી હાથ મુજ સાહવા,
—જરા ધીરજ ! જરા વખત ! તલસું પોત પ્રકટાવવા :

દલેદલ વિશુદ્ધ આ કચ વિશે દીપે મોગરો,
દલેદલ ઉજાળું આ ઉર, — પછી જ હું તાહરો.

વધામણી

વ્હાલા મારા, નિશદ્દિન હવે થાય ઝંખા તમારી,
આવો આપો પરિચિત પ્રતીતિ બધી ચિત્તહારી
દેવે જાણે જલ ગહનમાં ખેંચી લીધી હતી તે
આણી સ્હેજે તટ પર ફરીને મને છોળઠેલે;
ને આવી, તોપણ નવ લહું ક્યાં ગઈ, કેમ આવી,
જીવાદોરી ત્રુટી ન ગઈ તેથી રહું શીષ નામી.
ને સંસ્કારો ગત ભવ તણા તે કની સર્વ, વ્હાલા,
જાણું સાચા, તદ્દપિ અવ તો સ્વપ્ન જેવા જ ઠાલા :
માટે આવો, કર-અધરની સદા સાક્ષી પુરાવો,
મીઠા સ્પર્શો, પ્રણયી નયનો, અમ્રતાલાપ લાવો.
બીજું, વ્હાલા; શિર ધરી જિહાં ‘ભાર લાગે શું ?’ ફૂટેતા,
ત્યાં સૂતેલું વજન નવું વીતી ઋતુ એક વેતાં;
*ગોરું, ચૂસે અખૂટ રસથી અંગૂઠો પદ્મ જેવો,
આવી જોઈ, દયિત, ઊચરો લોચને કોણ જેવો ?

(*કવિએ મૂળે લખેલી તે આ પંક્તિ. પછીથી એમણે સુધારેલી તે
‘ગોરું ચૂસે સતત ચુચુષે અંગૂઠો પદ્મ જેવો’.

મૂળ પંક્તિ વધારે સુંદર લાગવાથી એ મૂકી છે. —સંપાદક)

વરવહુ અમે

જતાં 'તાં સાંજે જ્યાં વરવહુ અમે લહેર કરતાં,
ન જાણું જે શાથી વરવહુ અમે તો લડી પડ્યાં.
લડ્યાં; રોઈ એ, ત્યાં મુજ પણ થયાં પક્ષ સજળાં,
પછી આંસુ ચૂમી ફરી વરવહુ અસ્લ બનિયાં.
અહો ખટ્તીઠાં એ કદીક સળગતાં છમકલાં
ઝબૂકી હોલાતાં ઊછળી વળી તત્કાળ શમતાં,
ગળેતી કૂણેરી પ્રણયીજન ભાવોર્મિ કરતાં,
જિહાં આંસુ સાથે અધરરસ-પીયૂષ ઝરતાં.
પછી આવી પહોંચ્યાં વરવહુ અમે તે નદીતટ,
જિહાં સૂતું 'તું જે અતિથિ અમ અત્યાવધિ હતું,
તિહાં તેની નાની કબર કુમળીની જ નિકટ
વિરામ્યાં, ને જૂનું જીવન ફરી એ અર્ધ કજળ્યું
સ્મરતાં, પ્રત્યક્ષે પુનરનુભવતાં, વરવહુ
અમારું એ પાછું દગ અધર પીયૂષ ઊલળ્યું.

મૃત્યુને

મૃત્યુ રે ! ઉપાડ પગ ! ઉપાડી લે મને !
સર્વ પુસ્તકો અપૂર્ણ કાવ્ય સ્વપ્ન અર્ધદષ્ટ
છે ન જે ઘણાં, ન મોત એક જેહમાં,
તે કરી પૂરાં હું હોઉં હીંચતો ચડંત ધૂમ
ચક શૂન્યનેત્ર તે નિહાળતો સુષુપ્ત ચિત્ત,
મારી ત્રાપ ત્યાં જ તું ઉપાડજે મને !
પડંત કાયજોખું ધબ્બ હેઠ ! — સાદ તાહરો ભલે
બને !

મૃત્યુ રે ! ઉપાડી લે મને !
પુત્ર પૌત્ર કોઈ મોટ મારી મોથ હર્ષભેર
હર્ષ એ મનેય દૈ શક્યો, અને પ્રસંગ
ભૂત કોઈ હર્ષનો સુણાવતો હું એહને
સ્માર્ણ એહમાં રમંત હોઉં ભૂતને જીવંત ચાહીને,
મારી ઝડપ ત્યાં જ તું ઉપાડજે મને,
જોઈ વત્સ જોખું, બાથ ઘાલતો જ
બાથ તાહરી અલ્યા ભલે બને !

નવ્ય કવિતા

મને ચ્હાશો ? ના હું લલિત લલકારાવલિ તરલ;
નહીં ચ્હાશો ? હું તો હૃદય ઊતરું તે પછી સરલ.

મને ચ્હાશો ? ના હું પરિચિત પદાલંકૃત પટલ;
નહીં ચ્હાશો ? હું તો મરમ સમજાયે ઘૃતિ વિમલ.

મને ચ્હાશો ? ના હું પ્રભુ ભજું ચમત્કાર ગજબે;
નહીં ચ્હાશો ? હું તો કુદરત રહું મોહી અજબે.

મને ચ્હાશો ? ના હું દ્રવું સુરવિલાસાદ્ભુત રસે;
નહીં ચ્હાશો ? હું તો પીગળું જગના અંધ હવસે.

મને ચ્હાશો ? ના હું જડબલજ્યાલેખન કરું;
નહીં ચ્હાશો ? હું તો મૃદુલ રતિરંગે દગ હરું.

મને ચ્હાશો ? ના હું ગત સમય જાજવલ્યથી હસું;
નહીં ચ્હાશો ? હું તો ઊડી ઊડી જ ભાવિ પ્રતિ ધસું.

મહાકાવ્યો જૂનાં કવિયન અને વંદું સહુને,
નવે કાળે તોયે કવન નવલાં સર્જ દઉં ને ?

સર્જક કવિ અને લોકપ્રિયતા

જુઓ ઉઘાડું આ કમાડ, જાઓ જ્યાં રુચે;
સ્વલ્પ બિંદુયે દયાનું ના ખપે હુંને.
ખીલો તમે ઉછાળતાં અજબ છટા ઊંચે,
સુંદરી, વહો વરેલ પંથ ચ્હાવ તે ક્રમે,
રૂહો સ્વતંત્ર, એ જ પ્રેમતૃપ્તિ ઘો હુંને તમે.
સાંભળ્યું હશે ઘણુંય જે બખીલ ને
અસૂચકો ગૂંથી રહ્યા વિરુદ્ધ દાસની;
શ્યામ બીજ એ ઉદાર કાળજે સરી
કરે કઠોર સૌમ્યને, સખેદ વા સલીલને;
પ્રેમને અસહ્ય તે : પ્રિયે, ન પ્રેમ-ઝૂંસરી;
સ્વતંત્ર આવિયાં, સ્વતંત્ર ત્યાગવા અસીલને,
જુઓ ઉઘાડું છે જી દ્વાર, જાવ જો જવું જ નીસરી,
શબ્દ ના, ન કમ્પ લેશ; ચક્ષુઝાંચ શી કળાય
દીર્ઘ પક્ષ્મ રક્ષિતા ? પરંતુ સુંદરી પધારી બેસી જાય !

[બધાં કાવ્યો 'ભણકાર', ૧૯૫૧માંથી]

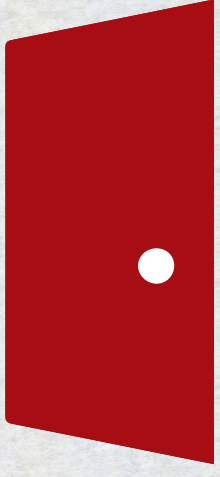

Sherbet Dawn, By Erin Hanson

Erin Hanson is a life-long painter, beginning her study of oil painting at eight years old. As a teenager, she worked in a mural studio creating paintings for restaurants and casinos around the world. A graduate of UC Berkeley, Hanson studied Bioengineering while continuing to pursue her artistic passion.

Inspired by rock climbing Red Rock Canyon and the southern California desert, Hanson has since spent almost a decade painting the dramatic scenery of Utah, Nevada, Arizona and California. Erin Hanson has created a unique style of her own, bringing elements of classic impressionism together with modern expressionism and adding a dash of “plein-air style.” Her oil paintings stand out in a crowd, bringing a fresh new look to contemporary Western landscapes.

વાર્તા

રિયાની મમ્મા / પારુલ કંદર્પ દેસાઈ

વટાણા ફોલતાં સંધ્યા એકદમ ચોંકી ગઈ. તાજા, લીલાછમ દેખાતા વટાણાની અંદર એવા જ કલરની મોટી ઇયળ ગૂંચળું વળીને બેઠી હતી. દૂરથી તો ખ્યાલ જ ન આવે કે ઇયળ છે. ઇયળ સહેજ સળવળીને બહાર નીકળવા મથામણ કરવા લાગી. સંધ્યા એના સળવળાટને થોડી વાર જોઈ રહી પણ પછી એકદમ ચીતરી ચડી ને વટાણાની છાલ હાથમાંથી છૂટી ગઈ. વટાણા ફોલવાનું મૂકીને તે ઊભી થઈ ગઈ. ઘડિયાળમાં જોયું તો નવ વાગવા આવ્યા હતા. આ બાપ-દીકરીને તૈયાર થઈને આવતાં કેટલી વાર? ‘હું આવી ગયો છું.’ વિજયે હાથ ઊંચા કરીને હાજરી પુરાવી અને ડાઈનિંગ ટેબલ પર બેઠો. ‘રિયા હજુ તૈયાર થઈને કેમ આવી નથી? કોલેજમાં આવી પણ હજુય મારે જ બૂમાબૂમ કરીને તૈયાર થવાનું કહેવું પડશે.’ બૂમ પાડવા જતી હતી ત્યાં જ ઝડપથી પગથિયાં ઊતરતાં પગલાંનો અવાજ સંભળાયો. સંધ્યા જોઈ રહી. હજુ થોડા દિવસો પહેલાં જ બે ચોટલા લઈ સ્કૂલડ્રેસ પહેરીને જતી રિયા આ જ છે! સહેજ લૂઝ ટીશર્ટ અને જીન્સની કેપ્રી પહેરી છે તેણે. કપાવી નાખેલા વાળની લટો ચહેરા પર આવ-જા કરે છે પણ તેને કંઈ પરવા નથી. કેટલી સુંદર લાગે છે તે, કોઈની પણ નજર ઠરી જાય અને એટલે જ થાય છે કે...

‘હાય, મોમ,’ કહીને સ્માર્ટફોનમાં મેસેજ વાંચતી રિયા ડાઈનિંગ ટેબલ પાસે પહોંચી. મેસેજ વાંચીને રિયાના ચહેરા પર મલકાટ વ્યાપી ગયો. સંધ્યા એ જોઈ અકળાઈ ગઈ. આજથી ડાઈનિંગ ટેબલ પર આ રમકડાંઓને લઈને આવવાનું નહીં. ગુસ્સાથિ તેણે વિજય અને રિયાના હાથમાંથી મોબાઈલ ઝૂંટવી લીધા.

‘બટ વ્હાય? મોમ!’ અણધાર્યા આક્રમણથી રિયા સ્તબ્ધ થઈ ગઈ હતી. ‘મારે મેસેજ વાંચવા હતા!’

‘મેસેજ નાસ્તો કરીને વાંચીશ તો દુનિયા લૂંટાઈ નહીં જાય. આ બટાટાપોંઆ ઠંડા થાય છે. સવારનો નાસ્તો તો શાંતિથી કરો. પછી આખો દિવસ બાપ-દીકરી દોડાદોડી કર્યા કરતાં હોવ છો.’

‘તારી મમ્મી સાચું કહે છે, બેટા, એ સવારે વહેલાં ઊઠીને ટિફિન પણ તૈયાર કરે અને ગરમ નાસ્તો પણ બનાવે અને આપણે એની મહેનત પર પાણી ફેરવીએ.’ વિજયે નાસ્તાની ડિશ લેતાં કહ્યું.

‘બટ. ડેડ, બટાટાપોંઆ!’ રિયા બોલવા જતી હતી પણ વિજયે તેને ઈશારો કરીને ચૂપ રહેવા કહ્યું.

‘ઓ. કે. મોમ, પણ સ્વિચ ઓફ્ફ નહીં કરતી.’

ડ્રોઈંગરૂમમાં મોબાઈલ મૂકવા જતાં સંધ્યા રિયાના મોબાઈલ સામે જોઈ રહી. કોનો મેસેજ વાંચીને રિયા મલકાતી હતી. એક વાર જોઈ લઉં. ના, ના, કોઈનો મોબાઈલ એ રીતે ન જોવો જોઈએ. કોઈ ક્યાં છે? દીકરી છે મારી. એના પર ધ્યાન રાખવાની ફરજ છે મારી. એ કોને મળે છે, એના પર કેવા કેવા મેસેજ આવે છે એ તો મારે જાણવું જ જોઈએ. તેણે મોબાઈલ ઓન કરી વોટ્સ એપ ખોલ્યું તો તેના પર ત્રણ-ચાર તરવરતા તાજગીભર્યા યુવાન ચહેરા દેખાયા. એ ચોંકી ગઈ. બધા છોકરાઓના જ મેસેજ કેમ છે? પાર્થ અરે આ પાર્થ કોણ છે? અને આ શું લખ્યું છે તેણે? Pls...pls...pls...એટલે શું? બીજો મેસેજ જોઈ યોયોનો હતો. આ યોયો કેવું નામ છે? આજકાલના છોકરાઓ, નામ પણ કેવા રાખે છે? એણે લખ્યું હતું. Grt cmnt...ત્રીજાએ લખ્યું હતું...lol અને જોડે સ્માઈલથી કર્યું હતું, એનો અર્થ શો? એના સમયમાં ‘સૌદાગર’ ફિલ્મનું એક ગીત બહુ લોકપ્રિય બન્યું હતું ‘ઈલુ ઈલુ, આઈ એલ યુ એટલે કે આઈ લવ યુ.’ એક એલનો અર્થ લવ થતો હોય તો આ બીજો એલ શેને માટે? આ લોકોના મેસેજની ભાષા... બધું ટૂંકું ને ટચ. કશાયના પૂરા સ્પેલિંગ ન લખે. કોડવર્ડ ઉકેલવા જેટલી જ મહેનત કરાવે છે. સંધ્યાનો ગુસ્સો સાતમા આસમાને પહોંચવા લાગ્યો.

એકદમ જ રિયાએ આવીને પાછળથી બે હાથ તેને ગળે વીંટાળ્યા. સંધ્યા ચોંકી ગઈ. જાણે કે ચોરી કરતાં પકડાઈ ગઈ. ‘કોઈના મોબાઈલ પર આમ ચોરીછૂપીથી મેસેજ વાંચવા એ અનકલ્ચર્ડ છે માય સ્વીટ મમ્મા. પણ તારાથી મારે કંઈ ખાનગી નથી. યુ કેન રીડ ઓલ મેસેજસ.’ મોબાઈલ હાથમાં લઈ તે ઊતાવળથી બોલી. ‘બાય...મોમ...આઈ ગેટ લેટ.’ સંધ્યા પૂછવા જાય કે આ પાર્થ કોણ છે, ત્યાં તો ચકલીની જેમ ફરફર ઊડી ગઈ! અકળાયેલી સંધ્યા દરવાજેથી પાછી વળી તો વિજય ઊભો હતો, ઠપકાભરી નજરે તેની સામે જોતો. વિજયની નજર ટાળીને પસાર થવા ગઈ પણ વિજયે તેને ખભેથી પકડી લીધી.

‘તમને ખબર છે કેવા કેવા મેસેજ આવે છે એના પર. ચિંતા થાય છે મને.’

વિજયે એનો હાથ હાથમાં લઈ કહ્યું, ‘નાની નથી હવે તે. શું કરવું અને શું નહીં એની સમજ છે એનામાં. તને કશું બરાબર ન લાગતું હોય તો બહેનપણી બનીને વાત કર તેની સાથે. તું તો હંમેશા તીર તાકીને ઊભી રહે છે તેની સામે.’ સંધ્યા કશો જવાબ ન આપી શકી.

વિજય ઓફિસ ગયો અને સંધ્યા એકલી પડી. તેને પણ ઘણી વાર લાગતું કે એ મૂરખની જેમ વર્તી રહી છે. પણ તરત જ મન મનાવતી. હા, મારો સ્વભાવ એવો છે તો શું કરું...જ્યારથી રિયા પાસે સ્માર્ટફોન આવ્યો છે એના પર સતત જુદા જુદા ટ્યુન્સ વાગ્યા કરે છે. વોટ્સ એપનો, ફેસબુકનો, ઈમેઈલનો, મેસેજનો...સંધ્યા અકળાઈ જતી. એની અકળામણ જોઈને રિયા અને વિજય બંને હસતાં. વિજય રિયાને કહેતો, તું એને મેસેજ વાંચતાં શીખવાડી દે.

વિજય જોડે શરત કરી હતી રિયાએ. જો ટ્વેલ્થમાં ૮૦ ટકાની ઉપર આવશે તો સ્માર્ટફોન લઈ આપવાનો. ‘ઓ. કે. ડન.’ વિજયે કહ્યું હતું. પંચ્યાસી ટકા આવ્યા હતા. પછી તો બાપ-દીકરી હવામાં ઊડતાં હતાં. તેણે વિજયને ના પાડી હતી. પણ તેનું કોણ સાંભળે? કહ્યું હતું કે એન્જિનિયરિંગ કોલેજમાં ન જઈશ. પણ ન માની અને લીધી તો પાછી કઈ લાઈન... મિકેનિકલ એન્જિનિયરિંગ. એમાં શું કરવાનું? તો કે મશીનો જોડે કામ કરવાનું. જેમાં હાથ કાળા થાય. જે હાથમાં મેંદીનો રંગ હોવો જોઈએ તે હાથ તો... પણ રિયા તો... કોલેજથી આવીને તેના કાળા હાથ મમ્માને સુંઘાડતી. મમ્મા, આ ઓઈલ અને ગ્રીસની સુગંધ છે. આ છે મને ગમતી સુગંધ. ઊંડો શ્વાસ લઈને સુગંધને ભરીને કહેતી ‘આઈ લવ્ ઈટ.’

સંધ્યાને યાદ આવ્યું. નવમા ધોરણમાં હતી તે. ક્યુબ્સ ગોઠવ્યા કરતી હતી. સંધ્યાએ ચિડાઈને કહ્યું હતું, ‘લે, આ તારા યુનિફોર્મને જાતે ઈસ્ટ્રી કરી લે. નાની નથી હવે.’

‘ઈસ્ટ્રી કરું? હું?’ રિયાએ આશ્ચર્યથી કહ્યું હતું. ‘ઈટ્સ નોટ માય વર્ક.’

‘તો આ ક્યુબ્સ ગોઠવવાનું તારું વર્ક છે?’ અકળાઈને સંધ્યાએ ઈસ્ટ્રીનો પ્લગ ભરાવ્યો ને જ્યાં સ્વિચ પાડી ત્યાં ઈસ્ટ્રીમાં સ્પાર્ક થયો. ‘લે, આ ઈસ્ટ્રીય બગડી ગઈ. પહેર હવે ઈસ્ટ્રી વિનાનાં કપડાં.’ રિયા એકદમ ક્યુબ્સ છોડી ઊભી થઈ ગઈ હતી. ઈસ્ટ્રી હાથમાં લઈ, સ્કૂ ખોલી તેના પાર્ટ્સ છૂટા પાડવા લાગી. સંધ્યા ગભરાઈ ગઈ. ‘જો જે, બેટા, તને શોટ ન લાગે.’ પણ રિયાએ તો થોડી વારમાં ઈસ્ટ્રી ચાલુ કરી દીધી. ‘લે, હવે તો મારાં કપડાંને ઈસ્ટ્રી કરી આપ’ કહી પાછી ક્યુબ્સ ગોઠવવા માંડી હતી. સંધ્યા આશ્ચર્યથી જોઈ રહી હતી. રાત્રે તેણે વિજયને પણ કહ્યું હતું. બંને કેટલાં ખુશ થયાં હતાં? પણ આ મિકેનિકલ એન્જિનિયરિંગ. કેટલી ઓછી છોકરીઓ આ લાઈનમાં જાય છે અને પેલા છોકરાઓએ શું લખ્યું હતું રિયાને. પીએલએસ... પીએલએસ... એલઓએલ એટલે શું? રિયાને પૂછવું પડશે હવે. બપોરે સહેજ આડી પડીને સંધ્યા સિરિયલ જોતી હતી. રિયાની ચિંતામાં તેણે હમણાંથી વી ચેનલ પર આવતી યંગસ્ટર્સની સિરિયલ જોવાનું શરૂ કર્યું હતું. અરે, અંજલિ આ કેવા વેશમાં. તે ફેશર હતી અને તેને ટેડીબેરનાં કપડાં પહેરાવી બધાંને શરબત આપવાનું કહેવામાં આવ્યું હતું. સંધ્યાને લાગ્યું કે સામે અંજલિ નહીં રિયા છે. એને પણ કોલેજમાં આવી રીતે હેરાન કરી શકે? અજો તો વિજયને કહેવું જ છે કે એને એન્જિનિયરિંગ-ફેન્જિનિયરિંગ નથી કરાવવું. આર્ટ્સમાં હજુ રેગિંગ નથી કરતા.

સાંજે રિયા ઘેર આવી તો તરત જ સંધ્યાએ પૂછ્યું. ‘તને કોલેજમાં છોકરાઓ હેરાન તો નથી કરતાને?’

રિયા આશ્ચર્યથી જોઈ રહી. ‘હેરાન શું કામ કરે કોઈ મને?’

‘ફેશર્સને કોલેજમાં રેગિંગ કરતા હોય છે એ સાચું છે?’

‘રેગિંગ? હા, કરતા હોય છે. તો શું છે?’

‘તને પણ રેગિંગ કર્યું હતું?’

‘ઓહ, હા,’

‘શું કર્યું હતું તને? ટેડીબેરનાં કપડાં પહેરાવ્યાં હતાં?’

‘ઓહ, નો મોમ, તું પણ કેવી કલ્પના કરે છે. અમારે સામસામે એકબીજાની આંખોમાં પાંપણ પટપટાવ્યા વિના જોવાનું હતું અને મેં યોયોને હરાવી દીધો.’ રિયાએ સહજતાથી કહ્યું હતું.

‘આ યોયો કેવું નામ છે? અને તેં એની આંખોમાં જોયું હતું.’

‘યસ, એન્ડ આઈ એન્જોય્ડ ઈટ. મોમ, પછી એણે બધાંને આઈસક્રીમ ખવડાવ્યો હતો. હવે તારી પ્રશ્નોત્તરી પૂરી થઈ હોય તો હું મારા રૂમમાં જાઉં?’

‘ના, હજુ બાકી છે.’ સંધ્યાએ રિયાનો હાથ ખેંચીને પોતાની પાસે બેસાડી. રિયાએ તેના ખોળામાં માથું નાખી દીધું. ‘વાહ, મમ્મી આજે તને લાડ કરવાની નવરાશ મળી?’

‘એટલે હું તને લાડ નથી કરતી એમને?’

‘કરે છેને પણ પાપા જેટલું નહીં.’ રિયાએ તોફાની અવાજે કહ્યું. સંધ્યા ગુસ્સો કરવા ગઈ ત્યાં એને મુખ્ય કામ યાદ આવ્યું. ‘આ પાર્થ, યોયો ને બધા કોણ છે? તને કેવા કેવા મેસેજ મોકલે છે?’

‘એટલે?’ રિયાએ અકળાઈને ઊભા થતાં પૂછ્યું.

‘જો, દીકરા, હું તારી મા જ નહીં, તારી બહેનપણી પણ છું. તારે જે કહેવું હોય તે તું મને કહી શકે છે. પણ આ તારી પ્રેમમાં પડવાની ઉંમર નથી, હજુ તો તારે ભણવાનું છે.’

‘વોટ મોમ, પ્રેમમાં, યુ મીન લવ?’ રિયા ખડખડાટ હસી પડી.

સંધ્યા થોડી ઝંખવાઈ ગઈ પણ તરત જ બોલી. ‘તો પછી આ એલઓએલ એટલે શું? અને આ પીએલએસ...આ બધું શું ચાલે છે મોબાઈલ પર? એટલે જ હું આવો ફોન લઈ આપવાની ના પાડતી હતી.’

‘ઓહ મમ્મી. તું હવે આ મેસેજની ભાષા શીખી જા, આમ કલ્પનાના ગુબ્બારા ન ઉડાડ. એલઓએલ એટલે લોટ્સ ઓફ લાફ અને પીએલએસ એટલે પ્લીઝ. એને જે બુક્સ જોઈતી હતી તે મેં લાઈબ્રેરીમાંથી લઈ લીધી છે એટલે એ રિક્વેસ્ટ કરે છે અને આ નિશાની જે મેં કરી છે તે ડિગોની છે. હવે તો શાંતિ થઈને?’

એક દિવસ રિયાએ કહ્યું ‘આજે મોનાનો બર્થડે છે. અમે બધાં તેને સરપ્રાઈઝ આપવાનાં છીએ. મોડું થશે પણ ડોન્ટ વરી, મીત એની કારમાં અમને બધાંને મૂકી જવાનો છે.’

‘મીત, મીત કોણ છે?’ સંધ્યાથી પુછાઈ ગયું હતું.

‘અમારાથી સિનિયર છે. ગર્લ્સને ઘેર પહોંચાડવાની જવાબદારી એની છે.’

‘નો વે, હું નહીં જવા દઉં પાર્ટીમાં.’ સંધ્યાએ અલ્ટિમેટમ બહાર પાડ્યું. ‘અને જવું જ હોય તો પપ્પા દસ વાગે તને લેવા આવશે. કોઈ મીત-ફીત જોડે નથી આવવાનું.’

‘દસ વાગે તો પાર્ટી સ્ટાર્ટ થશે, મોમ, પ્લીઝ, ડેડ, તમે સમજાવોને.’

‘ના એટલે ના. બાપ-દીકરીની જુગલબંધી અહીં નહીં ચાલે.’

‘હુ યુ લવ મી, મોમ?’

‘આ તે કેવો પ્રશ્ન છે? મારી એકની એક દીકરી છે તું.’

‘ઘેન વ્હાય ડોન્ટ યુ ટ્રસ્ટ મી.’ ધારદાર નજરે સંધ્યાની સામે જોતાં રિયા પોતાના રૂમમાં ચાલી ગઈ હતી.

સંધ્યા એકદમ ઝંખવાઈ ગઈ. વિજયે તેની પાસે બેસી તેનો હાથ હાથમાં લઈ કહ્યું, ‘આપણી દીકરી મોટી થઈ ગઈ છે હવે. જવા દે એને પાર્ટીમાં. આ જ તો એનો સમય છે એન્જોય કરવાનો. તું આમ એને વાતવાતમાં ટોક્યા કરે. ઘિસ ઈઝ નોટ ગુડ ફોર હર.’

સંધ્યાએ ડોકું હલાવી સંમતિ આપી એટલે વિજય હળવો થઈને ઓફિસે જવા નીકળ્યો અને કહેતો હતો, ‘સમજાવ તારી લાડલીને અને યુદ્ધવિરામ કરો.’

વિજયને કેવી રીતે સમજાવું કે મા છું એની હું. પ્રોટેક્ટ કરવા માગું છું એને. બચાવવા માગું છું. બધાથી. જ્યારથી રિયા કોલેજમાં આવી છે ત્યારથી સાવ બદલાઈ ગઈ છે એવું સંધ્યાને લાગતું હતું. તેને જાણે પાંખો ફૂટી હતી અને ઊડવા આખું આકાશ મળ્યું હતું. સંધ્યાના મનમાં સતત ડર રહ્યા કરતો હતો કે રિયા ક્યાંય ફસાઈ તો નહીં જાયને? એને કોઈ હેરાન-પરેશાન તો નહીં કરેને? એકની એક દીકરી હતી. વર્ષો પછી આવેલી અને બા, દાદા, ફિયા, કાકા...બધાંની ખૂબ લાડલી. સંધ્યાને સતત ડર રહ્યા કરતો કે પારાની જેમ છટકી જશે આ છોકરી. પોતાનાથી દૂર દૂર. મારા વિશ્વ સાથે એ જોડાઈ ન શકે અને એના વિશ્વમાં પ્રવેશવા મારે કેટલું બધું બદલાવું પડે.

એવું તો નહોતું કે સંધ્યા નહોતી બદલાઈ. એ પાસ્તા ને પિઝા, મેક્સિકન, ચાઈનીઝ અને ઈટાલિયન ખાવાનું બનાવતા શીખી ગઈ હતી. રસોઈ શો જોઈ જોઈને અને રેસિપી બુક વાંચી વાંચીને પણ ક્યારેક એમાં ગુજરાતી ટેસ્ટ ભળી જતો અને રિયા અકળાઈ જતી. પેલી જાહેરાત બોલતી, ‘મોમ, પિઝા મેં બેંગન નહીં ડાલતે.’

સંધ્યા ખસિયાણી પડી જતી. એક તો આટલી મહેનત કરીને બનાવું છું ને પાછા બેય મજાક કરે છે. પણ રિયા તરત મનાવી લેતી, ‘ઈટ્સ જસ્ટ જોક.’

સંધ્યા રિયાના રૂમમાં ગઈ. બધું જ વેરવિખેર પડ્યું હતું. છૂટા છૂટા વેરાયેલા મશીનરીના પાર્ટ્સ. થયું કે ગોઠવી દે આ બધું. પણ તરત યાદ આવ્યું, રિયાએ ચોખ્ખી ના પાડી હતી. ‘મોમ, આ રૂમ મારો છે. તું કશું ગોઠવીશ નહીં, આ બધા પાર્ટ્સ આડાઅવળા ન કરીશ.’ સંધ્યા અંદરથી ઘવાતી. આજ સુધી હુંજ ગોઠવતી’તી એનો રૂમ અને એનાં કપડાંની ખરીદી પન. હવે તો કહેશે, મને મારી રીતે સિલેક્શન કરવા દે.

નાની હતી ત્યારે ખોળામાં માથું નાખી એકએક વાતો કહેતી રિયા હવે તો કોલેજમાંથી આવે કે તરત એનાં મશીનો જોડે અથવા તો સ્માર્ટફોન કે કોમ્પ્યુટરમાં એવીતો ખોવાઈ જાય છે કે જાણે ઘરમાં કોઈ છે જ નહીં. વિજયને તો પહેલેથી જ ઓછું બોલવાની ટેવ. રિયાને કારણે ઘર ભરેલું લાગતું. હવે તો સામે બેઠેલી હોય તોય સ્માર્ટફોનમાં ડૂબેલી હોય. પૂછીએ તો ટૂંકાં ટૂંકાં વાક્યોમાં જવાબ આપે. ક્યારેક ન પણ આપે. એ કહેતી, આખું વિશ્વ અમારી હથેળીમાં છે, મારા ડિયર મમ્મા, બોલ તારે શેના વિશે જાણવું છે?

મારે તો મારી રિયા પાછી જોઈએ છે. સંધ્યા મનમાં ને મનમાં બોલતી. તેને પોતાની હથેળી રિયાની આગળ ધરવાનું મન થતું. મારું વિશ્વ તો તું જ છે બેટા.

એક વાર સંધ્યા રાત્રે જાગી ગઈ. જોયું તો રિયાના રૂમની લાઈટ ચાલુ હતી. અર્ધી રાતે રિયા શું કરે છે? બારણું અધખૂલું હતું. રિયા એક ધ્યાનથી કોમ્પ્યુટરમાં કશુંક કરતી હતી. સંધ્યાના મનમાં ચમકારો થયો. તે કોઈ એવી તેવી સાઈટ્સ તો જોતી નથીને? તેન થયું કે વિજયને જગાડે અને રિયાના આ પરાક્રમની જાણ કરે. ના, પણ પહેલાં ખાત્રી તો થાય કે એ શું કરે છે? ધીમેથી ચોરની જેમ તેણે બારણું ખૂલ્યું અને રિયાની પાછળ જઈને ઊભી રહી ગઈ. રિયા ચમકી ગઈ પણ ખુશ થઈને બોલી, ‘હાય, મોમ, તું જાગે છે હજી? એક કોલ્ડ કોફી બનાવી આપને?’

‘અર્ધી રાત્રે તું કોમ્પ્યુટર પર શું કરે છે?’ સંધ્યા ચિડાઈને બોલી. ‘દિવસ આખો મોબાઈલ પર, રાત્રે કોમ્પ્યુટર, તને મેં ક્યારેય વાંચતાં-લખતાં તો જોઈ જ નથી.’

‘ઓહ, માય ડિયરેસ્ટ મમ્મા, તો આ કોમ્પ્યુટર પર હું શું કરું છું? આ જો, મારે પાવરપોઈન્ટ પ્રેઝન્ટેશન કરવાનું છે તેની તૈયારી કરું છું.’ એમ કહી રિયા ક્લિક કરતી ગઈ અને એક પછી એક સ્લાઈડો ખૂલતી ગઈ. સંધ્યા સ્તબ્ધ થઈ ગઈ. ‘અરે, આ બધું તેં ક્યારે કર્યું? એ માટે તારે વાંચવું ન પડે?’

‘વાંચું છુંને? જો, આ અમારી એજ્યુકેશનની સાઈટ. મારાં બધાં જ સબ્જેક્ટનું મટીરિયલ મને અહીં મળી જાય.’ રિયાએ મોબાઈલ હાથમાં લીધો. ‘જો મમ્મા, વોટ્સ એપ પર અમારા મિત્રોનું ગ્રુપ છે. એમાં અમે માત્ર મજાકમસ્તી નથી કરતાં, એકબીજા સાથે અમારા વિષયની ચર્ચા પણ કરતા હોઈએ છીએ.’

‘તારા માટે કોફી બનાવી લાવું.’ કહીને સંધ્યા ઝડપથી રૂમની બહાર નીકળી ગઈ. કિચનની જોડે નાનકડી બાલ્કની હતી. સંધ્યા તો જઈને ઊભી રહી. તેણે ઊંડો શ્વાસ લીધો. આકાશ સ્વચ્છ હતું. તારાઓનાં ઝૂમખાં ચમકતાં હતાં. તેના મનમાં શાંતિ થઈ ગઈ. બસ, હવે નહીં. હવે ક્યારેય નહીં. ત્યાં જ અચાનક એક વાદળી ક્યાંકથી આવી ચડી ને ચંદ્ર ઢંકાઈ ગયો.

[‘નવનીત-સમર્પણ’, ઓક્ટોબર ૨૦૧૫]

લેખ(કટાક્ષ)

‘સ્ટેન્ડ’ લેવાનું, એટલે શું કરવાનું ? / હિમાંશી શેલત

તમે આ છેલ્લા કેટલા દિવસોથી ‘સ્ટેન્ડ લો, સ્ટેન્ડ લેવું જોઈએ, સ્ટેન્ડ લેતા નથી’, એમ બબડો છો, તે હવે મારું માથું તપી ગયું છે. ગુજરાતીમાં કેમ બોલતા નથી આટલું વાક્ય?

‘સ્ટેન્ડ લેવાનું’ એટલે શું કરવાનું? ઊભો તો છું બરાબર, પછી વળી વધારાનું ક્યું સ્ટેન્ડ લઉં?

શું કહ્યું તમે? આને ટેકો આપ્યો એટલે પેલાને ના અપાય, અને પેલાને સમર્થન આપ્યું તેથી આને ના અપાય, એમ વળી કોણે કીધું? અમે તો ભઈ ઉદારમત ધરાવીએ; અને તેને, પેલાને, ઓલાને, તમામને ટેકા આપીએ અને સામેથી જે મળે એ લઈએ પણ ખરા, તમે શું આપો છો? ડિંગો? તો તમને ટેકો ક્યાંથી મળે? કઈ સદીમાં જીવો છો, ભલા આદમી! ગાંધીબાપુની? અચ્છા, અચ્છા, એ તો વળી સારું જ છેને! બાપુ તો મહાન હતા, એમણે સિદ્ધાંતનિષ્ઠાની કેટલી સરસ વાત કરેલી! આપણોય ચોખ્ખો સિદ્ધાંત છે, ક્યાંકથી કશુંક પ્રાપ્ત થવાનું હોય, થતું હોય, થવાની સંભાવના હોય, સંભાવનાનીયે સંભાવના હોય, તો ‘ક્યાંક’કે ટેકો આપવો, ધારો કે કશુંયે ના મળવાનું હોય, તોપણ કોઈની બેડ બુક્સમાં શા માટે આવવું? ગૂડ બુક્સમાં રહીએ તો નામ ઊજળું રહે, આપણે ‘સર્વમિત્ર’ તરીકે સ્વીકૃતિ પામીએ. એમ હોય તો આવું ચપટી જે મળે તે નમ્રભાવે ગ્રહણ કરીએ, ‘ના’ પાડીએ નહીં કદી. એક નન્નો સર્વ પીડાનું મૂળ, જ્યાં બોલાવે ત્યાં જઈએ અને સ્થાન શોભાવીએ. સ્થાન શોભવવું એ જ તો જીવનનો સાર છે! જીવનના આ તબક્કે બીજું શું કરવાનું ?

તે લો! આમાં વ્યક્તિત્વની પ્રામાણિકતા અને સત્યપ્રિયતા કે સુગ્રથિતતા ક્યાં આવી?

એવા ભારે-ભારે શબ્દો વાપરીને મને ડરાવો નહીં. મને તો એક બાબતનો પાકો ભરોસો, આ શ્વાસ લઉં છું તે મારી સ્વાયત્તતા નહીં

કે? માનું છું કોઈનું કે એક મિનિટમાં અમુકતમુક શ્વાસ જ લેવાના? બંધાયો છું કશાથી? બસ, આ જ છેવટની સ્વતંત્રતા કે સ્વાયત્તતા, કે જે ગણો તે!

શું બોલ્યા તમે? એ દિવસોમાં જે ઠરાવને અમારી સહી આપી, એનાથી સાવ વિરોધી કહેવાય એવા વર્તનને સમર્થન કેમ આપ્યું, એમ સવાલ કરો છો? અરે, જાણતા નથી, Man is a bundle of contradictions! માનવમાત્ર વિરોધાભાસોનું પોટલું છે, આ કામચનું સત્ય છે, લખી રાખો મારા તરફથી. મનખામન તો વિરોધી વિચારોનો શંભુમેળો છે. તમે અમથું-અમથું જ 'સ્ટેન્ડ લો, સ્ટેન્ડ લો' કર્યા કરો છો! કોઈ આદરથી બોલાવે, માન આપે, નોંતરે, તો શું અનાદર કરવો નોતરનારનો? ના ના, તમે જ બોલો, આપણા સંસ્કાર આપણને તોછડા બનાવે?

મારે 'ના' પાડતાં શીખવું જોઈએ, એવી સલાહ આપો છો? 'ના' શા માટે ભઈ? હું તમને કહીશ કે તમે 'હા' પાડો, અને જુઓ, એક 'હા' કેટલાં બારણાં ખોલી શકે છે! મેં બે અલગ-અલગ સામસામા છેડાને મુદ્દે 'હા' કેમ પાડી? અરે, બે શું, હું તો બાર જગ્યાએ પણ 'હા' પાડીશ. એ મારી મુનસફી, મારી સ્વાયત્તતા. બેસણી વગરના જલપાત્ર જેવો હું છું હું, એમ આક્ષેપ કરો છો? તે એ તો વધારે સારું, બેસણાવાળાં જલપાત્રો તો સ્થિર રહે, બેસણી વિનાનું અત્ર, તત્ર, સર્વત્ર જલનો છંટકાવ કરી સઘળું પરિપ્લાવિત કરે. બજારમાં આવાં પાત્રોનું વિશિષ્ટ મૂલ્ય હોય છે, ભાન પડે છે કંઈ? તમારી પાસે રતિભાર પણ વહેવારબુદ્ધિ હોય તો તમે આ ફટાફટ સમજી શકો.

જુઓ, હવે ફરી 'સ્ટેન્ડ લો!' એ રટણ ચાલુ ના કરશો. માતૃભાષામાં એને શું કહેવાય છે એ સમજાવો. 'સ્ટેન્ડ લેવાનું' એટલે શું કરવાનું? મને સાફ ગુજરાતી કહી દેખાડો.

અરે, ના હોય એમ, સ્ટેન્ડ લેવાની કોઈ સ્વચ્છ સુરેખ અને પર્યાપ્તઅભિવ્યક્તિ ગુજરાતીમાં નથી? શોધવાની બાકી છે, એમ?

-તો એ જ કરોને, ભલા માણસ! બીજી બધી લમણાંફોડ છોડીને...

[નિરીક્ષક, ૧, ઓગસ્ટ ૨૦૧૫]

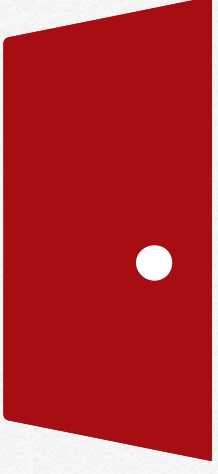

Autumn Gold, By Erin Hanson

Blue Rock Desert, By Erin Hanson

વાર્તા

ઘ બિંજલ કટ-આઉટ / મૂ.લે. કિશ્ન ચંદર / અનુ. રેણુ શેઠ

મને જ્યારે બરામપુરમાં નોકરી ન મળી ત્યારે અમે બે દિવસ તો સાવ ભૂખ્યા જ રહ્યા મારા ખિસ્સામાં માત્ર દોઢ રૂપિયો જ હતો. મારી પત્નીને મેં પૂછ્યું કે બપોરના જમવા માટે થોડો લોટ ઘરમાં છે કે કેમ તો જવાબ મળ્યો કે માત્ર ચાર રોટલી જેટલો લોટ છે.

મારા ખિસ્સામાંથી મેં ૫૦ પૈસા કાઢ્યા ને એને કહ્યું કે શાકમાર્કેટમાં જઈ રીંગણ લઈ આવ. તું સરસ બિંજલ કોરમા બનાવી દે, બપોરના જમવા માટે. પત્ની બોલી કે બપોરનું તો સમજ્યા પણ સાંજનું શું ? જવાબમાં મેં કહ્યું કે ચિંતાનું કોઈ કારણ નથી. ઉપર બેઠેલો ઈશ્વર આપણી વ્યવસ્થા કરશે.

મારી નજર તાજમહલ જેવી બનાવેલી પ્લાસ્ટર ઓફ પેરિસની કૃતિ પર પડી. લગ્નનાં શરૂઆતનાં વર્ષોમાં મેં પત્ની માટે આ ભેટ ખરીદેલી. તાજ જોયા બાદ આગ્રામાંથી જ લીધેલી. પ્રેમ એવી અજાયબ અને ન સમજાય એવી વસ્તુ છે કે એના મઠોં પર લાલિમા આવી ગયેલી. આ ૨૦ રૂપિયાની ભેટથી હવે જ્યારે મેં એને વેચીને થોડાક પૈસાનો વિચાર કર્યો કે એનો ચહેરો ગુસ્સો, ડર અને લાચારીથી ભરાઈ ગયો ને એણે સાવ ના પાડી દીધી, સુહાગના આ પ્રતીકને વેચવાની.

એને મેં શાંત પાડીને બજાર મોકલી. એ મોટાં, કાળાં રીંગણ લઈ આવી. રસોડામાં જઈ એને સમારવા માંડ્યાં. પહેલો ચીરો અડધે મૂક્યો ને છરી અધ્ધર રહી ગઈ. હવામાં એણે જોયું કે અંદર કંઈક લખાણ છે. એનાં બી એવાં ગોઠવાયાં હતાં કે અરેબિક ભાષાનો જાણે ‘ઓમ’ વંચાતો હતો.

અમારા મહોલ્લામાં જાતજાતનાં લોકો હતાં. ઘણાંબધાં હિન્દુ ને થોડાં મુસ્લિમ. થોડાં ખ્રિસ્તી પણ ખરાં. આગની જેમ ખબર ફેલાઈ ગઈ ‘અલ્લાહ’ વિષેની, અને લોકનાં ટોળાં ઊમટ્યાં આ ચમત્કાર જોવા. હિન્દુ ને ખ્રિસ્તી બહુ માનવા તૈયાર નહોતાં પણ મુસ્લિમો આવવા માંડ્યાં. હાજી મિયાં અચ્ચને પહેલી નજર ઉતારી પાંચ રૂપિયા ધરીને અને કંઈક મનમાં બોલીને. ‘તાજ’ બહાર કાઢીને, રીંગણની પવિત્રતા અને રક્ષા જળવાઈ રહે માટે મેં કાચના બોક્સમાં મૂક્યો. કોઈકે નીચે લીલું કાપડ પાથર્યું. તેના પર બેસી મિયાં કુરાન વાંચવા માંડ્યા. સમસ્તીપુરા, મેમનપુરા, બૈજવાડા કમાનગઢ - લોકો દૂરદૂરથી આ ચમત્કાર જોવા આવવા માંડ્યાં. કોઈકે કહ્યું કે આપણી શ્રદ્ધા કોઈ કાફિરના ઘરમાં કેવો રંગ લાવી છે ! બીજાએ વળી કહ્યું કે બધી ઈશ્વરેચ્છા, અલ્લાહની ઈચ્છા છે. અવિશ્વાસુ લોકોને જાણે એક જાતની ચેતવણીરૂપ છે.

નજર ઉતારવાના નામે પૈસા ભરપૂર આવવા માંડ્યા. પહેલા અઠવાડિયામાં ૭૦૦૩. વધુ આવ્યા. ૩૦૦ ૩. સૈઈ કરમ શાહને આપ્યા ને હશિશ ફૂંકી. આ ચમત્કારને ૨૪ કલાક સાચવતાં ૨૦ દિવસ બાદ ટોળાં ઓછાં થયાં.

એક રાત્રે અફીણની અસરમાં સૈઈખાન બેભાન જેવા હતા ત્યારે મેં રીંગણને ફેરવી પત્નીને પૂછ્યું કે હવે શું દેખાય છે. આશ્ચર્યથી એના પહોળા મહોં પર હાથ ગયો. મોટી આંખે સ્તબ્ધ થઈ એ બોલી કે ‘હરે રામ’ જુઓ તો ખરા, અરેબિક અલ્લાહ હવે દેવનાગરી ભાષામાં ‘ઓમ્’ વંચાય છે. આ તો ખરેખર ચમત્કાર છે!’

એ રાત્રે પંડિત રામદયાલને ઘેર રીંગણનો કાપેલો ભાગ બતાવ્યો જે હવે જુદા ખૂણે મૂકેલો હતો.

‘હરે રામ હરે ક્રિશ્ન’ બોલતા એ પંડિત બોલ્યા કે આ તો ‘ઓમ્’ છે. મુસ્લિમો આપણને છેતરી રહ્યા છે. રાઈનખાન ઊંઘમાંથી ઊઠી ગયા. લાલ આંખે એમણે રામદયાલ સામે જોયું પણ પેલાએ તો એમને તગેડી મૂક્યા ઘરની બહાર, એને બિનવફાદાર કહીને કે જેણે ધર્મને ભ્રષ્ટ કર્યો છે, ‘ઓમ્’ ને ‘અલ્લાહ’ સાથે જોડીને.

હિન્દુઓ રાજી થયા કે રીંગણની અંદર ખરેખર ‘ઓમ્’ની છાપ છે, અલ્લાહની નહિ. હવે રામદયાલે પૂરો ચાર્જ લઈ લીધો. રાતદિવસ એ રીંગણ સામે પૂજાપાઠ થવા માંડ્યાં. ભજનકીર્તન, પૈસાની મોટી રકમ દાનમાં, કપડાં ને ઝવેરાત પણ આવવા માંડ્યાં. એનો પાંચમો ભાગ પંડિતને આપ્યો કારણ ઘણી મહેનત એ કરતા હતા. હું ન્યાયમાં માનું છું ને સમાજના નબળા વર્ગને મદદ કરવામાં પણ. હવે સ્વામીઓ, ગુરુઓ અને આચાર્યો દૂરદૂરથી આવવા માંડ્યા આ ચમત્કાર જોવા, જેમાં અલ્લાહમાંથી હવે ‘ઓમ્’ દેખાય છે. આમ એક રીતે મુસ્લિમો પર થોડો બદલો પણ લેવાય છે એવું પણ ખરું. પાણીપતનાં ત્રણ યુદ્ધોમાં જીત મળી હોય તેમ પછી તો બે સમૂહ વચ્ચે વિવાદ ચાલ્યો. એક કહે છે ‘હરિ ઓમ્ તત્સત’ ને બીજા કહે કે ‘અલ્લાહ અકબર’. બીજા મહિનામાં ભેટસ્વરૂપે ૨૫૦૦૦ની આવક થઈ. પછી લોકોનો રસ ઓછો થવા માંડ્યો. હવે મારે કોઈ બીજો રસ્તો શોધવો રહ્યો. જ્યારે એક રાત્રે રામદયાલજી ઘેરી નીંદરમાં હતા ત્યારે પત્નીને ઉઠાડીને પૂછ્યું કે રીંગણમાં શું દેખાય છે ? જવાબ હશે ‘ઓમ્’, પણ જરાક ફેરવીને પૂછ્યું તો કહે હવે ‘કોસ’, ઈશુ ખ્રિસ્તનો કોસ દેખાય છે. તમે કેવી રીતે ગોઠવ્યું ? એને ચૂપ થવા ઈશારો કરી મેં કહ્યું કે કાલે રવિવાર છે, હું પાદરી દુરાન્દને મળવા જઈશ.

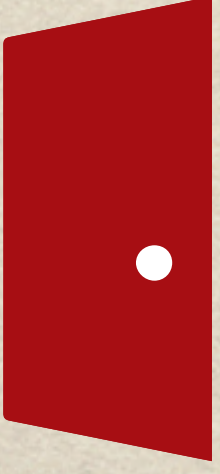
બીજે દિવસે તેઓ બીજા ૧૧ ખ્રિસ્તીઓને લઈ આવ્યા ને આ ફેરફારથી સૌ નવાઈ પામ્યા. કોસની નિશાની કરી તેઓ સ્તુતિ ગાવા માંડ્યા. આ ચમત્કાર જોવા ખ્રિસ્તી લોકો હવે ઊમટ્યાં. હવે લોકોમાં ઉત્સાહ ને નવાઈ વધ્યાં. હિન્દુ લોકો ‘ઓમ્’નો, મુસ્લીમ ‘અલ્લાહ’નો અને ખ્રિસ્તી લોકો ‘કોસ’નો આગ્રહ રાખવા માંડ્યાં. પથ્થરો, છરાબાજી, મારામારી થવા માંડી. બે હિન્દુ, ત્રણ મુસ્લિમો અને એક ખ્રિસ્તી મરાયા. પોલીસ પકડવા આવી. મને આગળથી જાણ થઈ ગઈ એટલે બિંજલના કટ આઉટને ગટરમાં નાખી, સામાન બાંધી ભાગીને મુંબઈ આવી ગયો. ભેગા કરેલા પૈસામાંથી ટેક્સી લઈ ચલાવવા માંડી.

મારી વાર્તા કહેવાની પૂરી થઈ એ સાથે દારૂનો ગ્લાસ ગટગટાવી ગયો. ગ્લાસના પાછળના ભાગની છાપ પર મારી નજર ગઈ. મહંમદભાઈ, સાથી ટેક્સી-ડ્રાઈવરને બતાવ્યું : પાણીનાં આ ગોળમાં ‘ઓમ્’ જેવું નથી વંચાતું ?

મહંમદભાઈએ છાપ સામે, મારી સામે જોઈ ખભે ધબ્બો મને માર્યો : સાલા, આ બરામપુર નથી, બોમ્બે છે, અહીં કોઈ ઓમ, અલ્લાહ કે કોસ નથી, માત્ર રૂપિયો છે. બીજી કોઈ વસ્તુનું મહત્ત્વ નથી. રાતપાળીના થોડા પૈસા કમાઈએ. હાથથી ગ્લાસ નીચેની છાપ ભૂંસી, મારો હાથ પકડી, મને દારૂપીઠાની બહાર લઈ ગયા.

[‘કુમાર’, ઓગસ્ટ ૨૦૧૫]

કવિતા

ગતિ અને સ્થિતિ / મૂકેશ વૈદ્ય

ક્ષિતિજ સુધી લંબાયેલા મારા બંને હાથ
સરક્યે જતું સંતરું પકડવા
વલખી રહ્યા છે.

જ્યાં કશે, જે કંઈ જરી, જેવો મળે તેવો જ
મારે આ પૃથ્વીનો ગર ચાખવો છે.

નાની ટચૂકડી આંગળીમાં રસછલકતું
મબલખ પડેલા સંતરાના ઢગ જેવું
બાળપણ

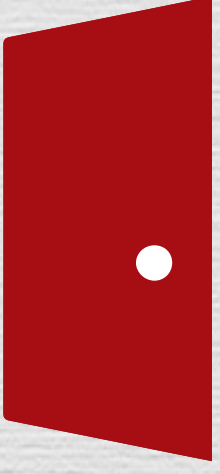
ઊંઘમાં ટપક્યા કરે છે.
હાથ વલખ્યા કરે છે.
પૃથ્વી સરક્યા કરે છે.

હાથ લંબાવતો, કેડે મરડાતો
તણાઈને તૂટતો
તૂટી તૂટીને તણાતો
ઝીંકાઉં છું ક્ષિતિજ સુધી.

દૂર
ક્ષિતિજ સુધી
લંબાયેલા મારા બંનેય હાથ પાછા ફરે છે
ખુરશીના હાથા બની બેસી રહે છે.

Scarlet Light II, By Erin Hanson

આત્મ-કથન

મને ભીંજવે તું / ચંદુ મહેરિયા

બહાર ધોધમાર વરસાદ હતો અને અંદર હું મિત્રો સાથે કોરોધાકોર ગાંધીનગર સચિવાલયની કેન્ટીનમાં બેસી ગોટા અને ચા સાથે ચોમાસું ઊજવતો હતો. આખું ગાંધીનગર લીલુંછમ દેખાતું હતું. વાતાવરણમાં આહ્લાદક શીતળતા હતી. ગોટા અને ચાની ચુસકી લેતાં લેતાં મિત્રો કહેતા હતા : "કેવી સરસ મૌસમ છે, કવિતા લખવાનું મન થઈ જાય !! ભેળા મનેય પૂછી બેઠા, 'ચંદુ, તને તો ચોમાસું બહુ ગમતું હશે, નહીં?'"

...અને હું અમદાવાદના રાજપુર વિસ્તારની ચાલીમાં ગાળેલા એ ચોમાસુ દિવસોમાં ખોવાઈ જાઉં છું.

ઉનાળાનો આકરો તાપ જરી ઓછો થાય, નિશાળનું નવું સત્ર શરૂ થાય, આકાશમાં વાદળો ઘેરાવા માંડે ને વરસાદના આવવાની અંધાણીઓ વર્તાવા માંડે ત્યારે અમારા ઘરમાં ચોમાસાના સ્વાગતની જરા જુદી રીતે તૈયારીઓ થવા લાગે. અખાત્રીજે ખેડૂત ખેતર ખેડીને ચાસ પાડી હાથની છાજલી કરી અધીર આંખો વાદળો ભણી માંડી મેઘની પ્રતીક્ષા કરે, પણ અમારું દલિત-શ્રમિક કુટુંબ ઘરનાં છાપરાં પરનાં ખવાઈ ગયેલાં લોખંડના પતરાંમાંથી વરસાદ ઘરમાં ન આવે એની ફિકરમાં અમદાવાદના પ્રેમ દરવાજે મીણિયું ખરીદવા જાય. ગમે તેમ કરી પૈસાનો જોગ કરી 'બા' (બાપાને અમે 'બા' કહેતા) વરસાદ પહેલાંની કોઈ રજાએ કે પછી મિલ છૂટ્યા પછીની સાંજની વેળાએ અમને એકાદ ભાઈને ભેળા લઈને મીણિયું ખરીદી લાવે અને એ ઘરના છાપરે પતરાં ઉપર પથરાવે. ચાલીઓનાં મોટાભાગનાં ઘરની છત કાં તો નળિયાંની હોય કે લોખંડનાં પતરાંની. નળિયાંવાળાં ઘરનાં નળિયાં સીંચવામાં આવે અને

પતરાંવાળાં ઘરને વરસાદી પાણીથી બચાવવા ઉપર મીણિયું પાથરી દેવાય. વરસાદી દિવસોમાં અમદાવાદની ચાલીઓનાં છાપરાં પ્લાસ્ટિકથી ઢંકાયેલાં અને ઈંટો-ઢેખાળાથી લદાયેલાં જોવા મળે. વરસાદ અમારે માટે એવી આફતો લઈને આવતો કે અમે એનું સ્વાગત હસી-ખુશીથી, ચા-ગોટાથી નહીં, મીણિયાથી ઘર ઢંકીને કરતાં.

જેમ ઘર મીણિયાથી ઢંકવાની કાળજી લેવાય એમ લાકડાના વ્હેરની ભૂસાની સગડી પર રાંધવાનું એટલે ચોમાસા પહેલાં ભૂસાના થેલા સાચવીને પ્લાસ્ટિક લપેટીને ભરી લેવાની પણ કાળજી લેવાતી. જો વરસાદની હેલી થાય તો ભૂંસું-લાકડાં પલળી જાય અને રાંધવામાં મુશ્કેલી પડે. વળી હેલી વધારે ચાલે તો તો ઘરમાં લોટ પણ ખૂટી પડતો. પણ રોજનું લાવી રોજ ખાવાના એ દિવસોમાં આજની જેમ અનાજનો સંઘરો કરવો શક્ય નહોતો.

એ દિવસોમાં ચાલીઓમાં વરસાદનું સ્વાગત જેમ ઘરનાં છાપરાં પ્લાસ્ટિકથી ઢંકીને કરાતું તેમ મચ્છરો સામે રક્ષણ ચાલીઓમાં ઘેર ઘેર ઘરનો સઘળો સામાન બહાર કાઢીને ડીડીટીની દવા છંટાવીને કરાતું. અને છતાં ગંદકી-મચ્છરો અને મેલેરિયાથી ચોમાસું ઊભરાતું. મારા ચાલીના વસવાટનાં ચાલીસેક વર્ષનું ભાગ્યે જ એવું કોઈ ચોમાસું ગયું હશે જ્યારે મને મેલેરિયા ન થયો હોય !

ચાલીનું મારું ઘર છેક રોડ પર. મ્યુનિસિપાલિટીની ફૂટપાથ એ જ અમારા ઘરની પરસાળ. ફૂટપાથની દૂબળી પીપળીનો છાંયો અમારી ઉનાળુ બપોરને અને એનો પવન રાતોને ગરમીથી સહ્ય બનાવતો. નાન ઘરમાં સૌનો સમાવેશ કરવો મુશ્કેલ હતો એટલે અડધું ઘર તો ફૂટપાથ પર જ રહે-સૂવે. અસહ્ય ઠંડી કે આકરા વરસાદ સિવાયના દિવસોને બાદ કરતાં લગભગ આખી જિંદગી મેં ફૂટપાથ પર જ ગાળી છે પણ પેલા વરસાદી બફારાના દિવસોમાં ન ઘરમાં સુવાય કે ન તો બહાર. હજુ ઘરમાં વીજળીનો પંખો આવ્યો નહોતો ત્યારે જેવો વરસાદ રહી જાય અને નેવાં ટપકતાં બંધ થાય કે તુરત ઘરની બહાર નીકળી જવાનું. ફૂટપાથ પર ઉપર થોડાં પતરાંનું છજું કરી તેની ચારે બાજુ પ્લાસ્ટિકના પડદા કરી ‘બા’ અને અમે એક-બે ભાઈ સૂઈ જતાં. આ સ્થિતિ ન મારા એકલાની કે મારા એકલાના કુટુંબની હતી. અમદાવાદની ચાલીઓમાં વસતાં સઘળાં ગરીબ-દલિતો-શ્રમિકોની હતી અને આજે પણ છે. હા, અમને તો પેલી ફૂટપાથ મળી હતી એટલું ભાગ્ય!

અજે જેમ મેઘરાજ કૃપણ થયા છે એવા મેઘરાજ એ વખતે નહોતા. મારા બાલ્યકાળના-કિશોરાવસ્થાના મેઘરાજા બહુ દયાળુ હતા અને મન મૂકીને વરસતા હતા એટલે ભલે મીણિયાથી ઘરનાં પતરાં ઢંક્યાં હોય, ઉપર પથરા મૂક્યા હોય પણ ધોધમાર વરસાદ આગળ એનું કેટલું ગજું. ઘરમાં ઠેર ઠેર ચૂવા પડતા. એથી હોય એટલાં વાસણો નીચે મૂકવાનાં. દિવસ તો જેમતેમ ખૂણામાં ટૂંટિયું વાળીને બેસી રહી પસાર કરી લેતા, પણ વરસાદી રાતો કાઢવી બહુ દુષ્કર બનતી. અમારું ચાલીનું ઘર એક જ બારણાનું અને એને બારી નહીં એટલે છાપરા પરના પતરાને ચીરીને દેશી ‘વાતાયન’ દ્વારા અમે હવા-ઉજાસ મેળવતા. ચોમાસાના દિવસો સિવાય આખો દિવસ પતરું ખુલ્લું રહેતું. પણ ચોમાસામાં જેવો વરસાદ શરૂ થાય કે

ઘરના હોય એટલા સભ્યો ‘અલ્યા પતરું બંધ કરો, પતરું બંધ કરો’ બોલતા પતરું બંધ કરવા માંડે. ઘણીવાર ઉતાવળમાં પતરું એવું તો ફિટ થઈ જાય કે દિવસો સુધી ઉઘાડવું મુશ્કેલ બને.

ચોમાસાના એ ચાર મહિનામાં, વરસતા વરસાદ વચ્ચે મેં અમને કોઈ ભાંડુરાંને કાગળની કિસ્તી કરતાં, મેઘધનુષ્ય જોતાં અને એમ વરસાદનો આનંદ માણતાં કદી જોયાં નથી. વરસાદ વરસતો હોય, વાવાઝોડું આવશે એવો જોરદાર પવન ફૂંકાતો હોય ત્યારે ધૂજતી-ધરપતી અને કુળદેવીનું મોટેમોટેથી સ્મરણ કરતી માનો ચહેરો સ્મૃતિપટે એટલો જડબેસલાક જડાયેલો છે કે હું આજેય વર્ષાઋતુનો આનંદ માણી શકતો નથી. માને વરસાદ કરતાંય વરુણદેવનો ભારે ડર. વરસાદ સાથે પવન ફૂંકાય, વીજળીના કડાકા થાય ને માનું ‘હે મારી કુળદેવી મા’નું સ્મરણ ચાલુ થઈ જાય. માનું આ પ્રભુસ્મરણ વરુણદેવતા એના ઘરનું છાપરું ઉડાડી ન મૂકે તે માટેનું હોય ! મા ન માત્ર ઈશ્વરસ્મરણ કરે પણ વરુણદેવની કળીના લાડુ ચઢાવવાની બાધા પણ માને. જો હેમખેમ ચોમાસું પસાર થઈ જાય તો ભાદરવામાં મા કળીના લાડુનો પ્રસાદ જરૂર ચડાવે જ ચડાવે. મને કળીના લાડુ કેમ બહુ ભાવે છે એનું કારણ ગરીબીના-અભાવના દિવસોમાં પણ વરુણદેવના પ્રસાદ રૂપે આ લાડુ મળ્યા હતા તે હશે.

રાજપુરની ચાલીઓમાં વરસાદી દિવસોમાં ઘરની દીવાલો પડવાના, છાપરાં ઊડવાના, વીજળીનો કરન્ટ લાગવાના, ઘરમાં પાણી ઘૂસી જવાના અને ઠેર ઠેર પાણી ભરાઈ જવાના બનાવો બનતા. મારા ઘર નજીકની મારી મ્યુનિસિપાલિટીની નિશાળ તો સાવ થોડા વરસાદમાં પણ બેટમાં ફેરવાઈ જતી. તો મારા ઘર આસપાસ ચોદિશે પાણી ભરાતું. ક્યાંય ઘરની બહાર જવાનું હોય કે બહારથી ઘરે આવવું હોય તો ઢીંચણ સમાં કે ક્યારેક છાતી સમાં પાણી ડહોળીને જ જવું-આવવું પડતું. આ દિવસોમાં નોકરી-ધંધે જવું એ ભારે મુશ્કેલ બનતું. મારી નવી નવી નોકરી ખેડા કલેક્ટર ઓફિસે હતી અને રાત્રે મણિનગર રેલવે સ્ટેશનથી ઘરે આવતાં કાંકરિયા ચાર્ડમાં પાણીમાં હું કેવો તણાયો હતો તે યાદ કરતાં આજેય થથરી જાઉં છું. હજુ ગયા ચોમાસે જ રાજપુરના ઘરે મા અચાનક બીમાર પડવાના સમાચાર જાણી હું વરસતા વરસાદમાં કેવું પાણી ડહોળીને ગયો હતો અને મને ‘વાઈબ્રન્ટ ગુજરાત’ના સ્માર્ટસિટી અમદાવાદના વિકાસનો કેવો તો પરચો મળેલો ! એટલે આજે હું કોઈને મને ચોમાસું નથી ગમતું કે મને વરસાદમાં ભી જાવું નથી ગમતું એમ કહું છું તો સાંભળનારને નવાઈ લાગે છે પણ જિંદગીનાં મોટાભાગનાં ચોમાસાં જેણે એક-બે જોડ કપડે વરસાદમાં પલળીને કાઢ્યાં હોય એને વરસાદમાં ભીંજાવું શાને ગમે ? એમાંય પાછું વરસાદી દિવસોમાં જાજરૂ જવું એ સ્વર્ગની સીડી ચઢવા જેટલું મુશ્કેલ કામ હતું. ‘જહાં સોચ વહાં શૌચાલય’નો એ જમાનો નહોતો અને સામૂહિક શૌચાલય તો નરકથી જરાય કમ નહોતાં. ચાલીના પબ્લિક લેટ્રિનની આસપાસ એટલી ગંદકી અને મળ ફેલાયેલું હોય અને જાજરાં એવા મળથી છલોછલ હોય કે ત્યારે સઘળાં વર્ષાગીતો વીસરાઈ જતાં.

વર્ષાઋતુમાં આવતા તહેવારોની તો વળી ઓર કહાણી છે. ચોમાસાનો પહેલો મહિનો અષાઢ અને વર્ષાઋતુનો પહેલો તહેવાર એટલે અષાઢી બીજની જગન્નાથની રથયાત્રા. મારા બાળપણ-કિશોરાવસ્થાની એકેય રથયાત્રા મેં ન જોઈ હોય એવું બન્યું નથી. રણછોડરાયનું મોસાળ જેમ

અમદાવાદનું પૂરું સરસપુર અને સરસપુરમાં મારા મમાનું ઘર. મારા ભવાનમામા સરસપુરની રેલવે કોલોનીમાં રહે એટલે રથયાત્રાના દિવસે આખો દિવસ અમારા એમને ત્યાં ધામા હોય. રથયાત્રાનો વિરામ સરસપુરમાં હોય એટલે આવતી-જતી બેય વેળાની રથયાત્રા જોવાની. સરસપુરના ડૉ. આંબેડકર હોલમાં અનેક વાર વક્તા-શ્રોતા તરીકે જવાનું થયું છે. પણ આ આંબેડકર હોલ હજુ બંધાતો હતો ત્યારે તેની અડધી ચણાયેલી દીવાલો કે પિલર પર બેસીને રથયાત્રા જોતાં જે રોમાંચ અનુભવ્યો છે તે આંબેડકર હોલની વ્યાસપીઠ પરથી ભાષણ કરતાં કદી નથી અનુભવ્યો.

અષાઠ પછીનો શ્રાવણ મહિનો પવિત્ર મનાતો. ઉપવાસ અને વ્રત-તપનો મહિનો. પણ શ્રાવણ માસનું મારું સ્મરણ તો મારા ઘર સામે જ આવેલા નાથી ડોસીના ઘરની પરસાળમાં આખાય શ્રાવણ માસ દરમિયાન રોજ રાત્રે વંચાતા ‘મહાભારત’નું છે. મહાભારતનું એક-બે કડવું દર વરસે હુંય વાંચતો એવું સ્મરણ છે. જોકે ચાલીના જે લોકો ‘મહાભારત’ સાંભળવા આવતા એમને ખરું આકર્ષણ મહાભારતની કથાનું નહીં પણ રાત્રે અગિયાર-બાર વાગે નાથી ડોસીના ઘરની રકાબી-રકાબી ચાનું હતું. કથા-શ્રવણ માટે નાહી-ધોઈને સ્વચ્છ થઈ ઊજળાં કપડાં પહેરી લોકો જાય છે પણ અમારી ચાલીની આ મહાભારત કથામાં મોટાભાગના પુરુષો કાં ઉઘાડા બદને, થોડા ગંજીભેર અને બધાય પંચિયું પહેરેલા જ હોતા. મહાભારતનું શ્રવણ કરતાં આ ગરીબ-દલિત-શ્રમિક ભક્તોની વાછૂટથી કથાનું વાતાવરણ વારંવાર મહેકી ઊઠતું.

બળેવ અને ગોકુળ આઠમ એ વર્ષાઋતુના બીજા બે મોટા તહેવારો. મારા બાલ્યકાળ-કિશોરકાળના એ દિવસોમાં ભાઈ-બહેનની રક્ષાબંધન કરતાં બ્રાહ્મણોના હાથે બંધાતી રાખડીનું અને એમને અપાતી રૂપિયો - બે રૂપિયો દક્ષિણાનું જ મને વિશેષ સ્મરણ છે. આસપાસની ચાલીઓના દસ-બાર બ્રાહ્મણો તો અચૂક રાખડી બાંધતા પણ ગામડેથી અમારા ગોર આવતા. એમના અવસાન પછી એમના સુખી-સંપન્ન-શિક્ષિત જમાઈ કે એમના બાપા આવતા. મા કહેતી કે એ અમદાવાદની ફલાણી ટોકિઝના મેનેજર છે છતાં બળેવના દિવસે એ રાખડી બાંધવા આવે જ આવે. એમનો ઊજળો વાન, ચોખ્ખી ભાષા અને આર્થિક સંપન્નતાને કારણે અમારા ગરીબ ઘર છતાં માએ એમને થોડી-વધુ-મોટી દક્ષિણા આપવી પડતી. ગોકુળ આઠમની રાત્રે કૃષ્ણજન્મ રાજપુરમાં જરા જુદા પ્રકારના ઘોંઘાટિયા અવાજેથી ઊજવાતો. રાજપુરના રસ્તાઓ પર થોડી પોતાની અને મોટાભાગની ભાડાની સાઈકલો પાછળ કશુંક પતરાં કે ચંબા જેવું બાંધીને સાઈકલો ચલાવવાની. આજના ડી.જે. કરતાં આ સાઈકલોનાં પૈડાંના અને ચંબુના ઘર્ષણથી આવતા જરા જુદા જુદા પ્રકારના ઘોંઘાટિયા અવાજથી કૃષ્ણને હેખી બર્થ ડે પાઠવતા.

પાણીની અછત અને પાણીની રેલમછેલ એમ બેય પ્રકારના મને અનુભવો છે. રાજપુરમાં ઘરે ઘરે પાણીના નળ નહોતા ત્યારે અમારી ચાલીના પચાસ ઘરની વસ્તી વચ્ચે માત્ર બે જ જાહેર નળ હતા. રોજ સવારે માંડ બે કલાક પાણી આવતું. એ દિવસો કરતાં સાવ જુદા જ દિવસોમાં ચોવીસ કલાક પાણીની રેલમછેલવાળા ગાંધીનગરમાં આજે રહું છું. છતાં ચોમાસું અમારા માટે જે આપદા-વિપદા લઈને આવતું એને કારણે એ સમયના મારા બાળકિશોર મનને, ‘અહીં

અમદાવાદમાં કોઈ ખેતી કરવાની છે તે આટલો વરસાદ વરસે છે?' એવો પ્રશ્ન થયા કરતો. કારમા દુકાળો નજરે જોવાના કે પુસ્તકોમાં એનાં વર્ણનો વાંચવાનાં પણ થયાં છે. દિલીપ રાણપુરાની નવલકથા 'આંસુ ભીનો ઉજાસ'માં, જેણે કદી વરસાદ જોયો નથી એવી એક બાળકી મરણપથારીએ પડી પડી મેઘનું સ્મરણ કરે છે ત્યારે એનાં મા-બાપ એની આંખો પર થોડું પાણી છાંટી 'દીકરી દિવાળી, જો મે આવો હોય' એમ કહી એને મેઘ બતાવે છે તે આજે પણ વાંચતાં આંખો ભીની થાય છે. આ ૨૦૧૫ના પહેલા વરસાદે રાજકોટ જિલ્લાના તાલુકામથક ધોરાજીમાં ધોધમાર વરસાદ વચ્ચે મેં આતશબાજી સાંભળી. વરસતા વરસાદમાં ઠેર ઠેર ફટકડા ફૂટતા સાંભળ્યા ત્યારે થયું કે અત્યારે આ શું ? જ્યારે જાણ્યું કે ભાદર ડેમ પહેલા જ વરસાદે છલકાયો છે અને હવે પાણીની છત થશે એની ખુશીમાં આ ફટકડા ફૂટે છે ત્યારે માણસની જિંદગીમાં ચોમાસાનું મહત્ત્વ સમજાયેલું.

તેમ છતાં જિંદગીનાં જે ચોમાસાં ભારે હાડમારી વચ્ચે વિતાવ્યાં છે તેને કારણે વરસાદ પ્રત્યેનો એક પ્રકારનો અભાવ મનમાં કાયમી બની ગયો છે. હા, આજે રાજપુરની ચાલીઓમાં શ્રમિકો-દલિતોનાં પાકાં ઘરો થયાં છે. થોડી સગવડો વધી છે પણ હજુય ચોમાસુ દિવસોમાં ઠેર ઠેર ભરાયેલા વરસાદી પાણી અને ભૂવા એમ ને એમ જ રહ્યાં છે.

ભાદરવાના ભરપૂર વરસાદ પછી આસોનો ઉઘાડ નીકળે, દિવાળી ઢૂકડી આવે અને આ વરસનું ચોમાસું કેટલું કાઠું હતું એની વાતો સ્મરણમાં આવ્યા કરે. ખેડૂતને ખેતી માટે સોળ આની વરસાદ પોરસ ચઢાવે કે નીતિનિર્ધારકો માટે સારું ચોમાસું ફૂલગુલાબી અર્થતંત્રની આશા જગાડનારું હોય પણ અમ જેવા ગરીબો માટે ચોમાસું એટલે હાલાકી અને હાડમારી, મુશ્કેલી અને ત્રાસ જ બની રહે.

૨૦૧૪ના મે મહિનાના બળતા બપોરે રામગિરિમાં ઊભો છું. આ એ રામગિરિ છે જ્યાંથી યક્ષે મેઘને દૂત બનાવી પોતાની પ્રેમિકાને સંદેશો મોકલ્યો હતો. થાય છે કે જો મેઘ મારો સંદેશવાહક બને અને મારે વર્ષારાણીને કોઈ સંદેશ મોકલવાનો હોય તો તે શો હોય ?

[‘શબ્દસૃષ્ટિ’, સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૫]

વાર્તા

વડ / ભૂપેશ અધ્વર્યુ

ઘણી નાની વયે આપણી વચ્ચેથી વિદાય પામેલા તેજસ્વી લેખકોમાંના એક ભૂપેશ ધીરુભાઈ અધ્વર્યુ (૫-૫-૧૯૫૦ – ૨૧-૫-૧૯૮૨) વિચક્ષણ કવિ, વાર્તાકાર અને વિવેચક હતા. નવી દષ્ટિ, ઊંચી કલ્પનાશક્તિ, વિશિષ્ટ અભિવ્યક્તિ એમની દરેક કૃતિની આગવી છાપ ઉપસાવતાં હતાં. ‘હનુમાનલવકુશમિલન’(૧૯૮૨)ની વાર્તાઓ તેમજ ‘પ્રથમ સ્નાન’(૧૯૮૬) કાવ્યસંગ્રહનાં કાવ્યો – ગુજરાતી સાહિત્યની મૂડીરૂપ છે.

ઉપરનાં બંને પુસ્તકો એમના અવસાન પછી પ્રકાશિત થયેલાં છે. જે હજુ અપ્રકાશિત છે એ ભૂપેશનું વિવેચન પણ એમની મેઘાશક્તિની તેજસ્વિતાવાળું છે. એમાં એમનાં ફિલ્મ વિશેનાં વિવેચન ધારદાર અને વિચારણીય છે.

નીચેની વાર્તા ‘વડ’ ગામડામાંથી સાવ નિર્ધન સ્થિતિમાંથી શહેરમાં ભાગી આવીને ખિસ્સાકાતરુ બની જતા ને ગામ ભૂલી જઈને કપરી વાસ્તવિકતામાં ઢળી જતા આ બે જણ પર છેલ્લે એક ક્ષણમાં વતનરાગની કેવી રેખા ફરી જાય છે... જરાય ચીલાચાલુ ન બનતું લાક્ષણિક નિરૂપણ વાર્તાને વધુ રસપ્રદ બનાવે છે.

રામરતન-લછીમનને મુંબઈમાં રહે એક વર્ષ થઈ ગયું હતું. ટિકિટ વિના ગાડીમાં બેઠા ત્યારે ગામનાં ઊંચાં-નીચાં, વાંકાંચૂંકાં ઘર, લીલાં ઝભલાંવાળાં ઝાડ, રેલવે પુલની નીચેની વહેતી, કિનારામાં ભળી જતા રંગવાળી, અસ્થિર, ઘરડી ડોસી જેવા વળાંકોવાળી નદી અને કાયમ પટ બદલતી નદીને લીધે અસ્થિર આકારવાળો કિનારો : બધું આંબાના એકાદ ટીપામાં ટપકી પડ્યું.

ગાડી દોડતી જ ગઈ. દોડતાં ગયાં આંબાઓ વચ્ચે ઢંકાયેલાં નાનાં નાનાં ગામ, આખાંને આખાં ગાડી નીચેથી, પવન ભરેલી બગલાની પાંખ જેવા પવન ભરેલા સઢોવાળી હોડીનાં ટપકાં વાળી કેટલીયે નદીઓ દોડી ગઈ. પાતળાં થડ પર ચોંટી લીલી ઘટા ટેકવેલી અને ઝાડથી ભરેલી ઊંચા સાતપુડાની આખી હાર, દોડતા ઊંટની પીઠની જેમ દોડી ગઈ. એ બધાંની દોડમાં એમનું ગામ આગળ હતું. મુંબઈ સૌથી પાછળ હતું. આ બધી દોટમાં એમના ગામની ઉપર દોડ્યે જતાં કેટલાંયે ગામો, નદીઓ, આંબાવાડીઓ, સાતપુડાની હારના થર ચડ્યે જતા હતા. છેલ્લે મુંબઈનો, મુંબઈની ફૂટપાથ, દરિયો, ‘નિયોં સાઈન બોર્ડ્ઝ’, પાણીપૂરી, રસ્તા પરની મોટરની હાર વચ્ચે રણદ્વીપ જેવાં ‘કોસિંગ’ નો મોટો થર ચડી જવાનો હતો. નાના હિમાલયો

જેવાં, ખાદીધારી કોંગ્રેસી જેવાં, વસઈનાં અગરો દોડી ગયાં. ડબ્બામાં ગપ્પાં હાંકતા પારસી મૂંગા થઈ ગયા ને ગંભીર બની પાણીના ભંડારને છેડેના સૂરજના સોનેરી ગોળાને જોઈને બંને હાથની હથેળીઓ એકમેકમાં ગૂંથી ઊભા થઈ ગયા. એવી વસઈની ખાડી પણ દોડી ગઈ.

ગાડી અટકે-દોડે, અટકે-દોડે. ગાર્ડ સિસોટી મારે એટલે કોલાહલનો મોટો દરિયો લહેરાવા માંડે. સ્ટેશનમાં નામનાં પીળાં પાટિયાં આવે, ચાલ્યાં જાય. કોઈ પણ પાટિયાને ગણકાર્યા વિના સીધી સડસડાટ ગાડી દોડી જાય. સૂનાં સ્ટેશનનાં છાપરાં પર બેઠેલાં કબૂતરો ઊડી જાય. ખટ...ખટનો નિયમિત તાલ ચાલ્યા કરે. મોટા 'જંક્શન' પર એક પાટામાંથી ધીરે ધીરે અનેક પાટાઓ તરતા બાજુ પર સરવા માંડે. ગાડી અટકે, દોડે, અટકે. ચા, પાન, દૂધની 'બોટલો', ડાઈનિંગ કારના 'યુનિફોર્મ' સજ્જ નોકરોના હાથમાં ભરેલું ભાણું, લાલ વર્દીવાળા રેલવે પોર્ટરો. આવજો આવજો. ડબ્બાનાં બારણાં આગળ લટકીને કાયમી ભયથી રામરતન-લઈમન ફફડચા કરે, સ્ટેશને ઊતરે. 'યુનિફોર્મ' વાળા ટિકિટચેકરોને ઊતરતા, બીજા ડબ્બામાં ચડતા જુએ, ડબ્બો બદલે, ફરી બદલે, ફરી બદલે. 'યુનિફોર્મ' વગર આવેલા કોઈ 'ટિકિટચેકર'ના હાથમાં ઝડપાઈ જાય. એની સામે લાચાર નજરે તાક્યા કરે, બન્નેય. 'ટિકિટ દીખાઓ'...કીકી પેલાની આંખો પર સ્થિર. ખભો થપથપાવે, કીકી આંખો પર સ્થિર. 'ચલો સાથમેં...' પગ ચાલે અને પોપટના કાંઠલા જેવી કાળી ને ઊતરી ગયેલા વાળવાળી ડોસીના નાનાશા અંબોડા જેવી ગોળ કીકી સ્થિર. દોડતી ગાડી અટકે. 'ચૈસા લાઓ.' કીકી સ્થિર. અટકેલી ગાડી દોડે-અટકે દોડે-અટકે ને પછી 'ચેકર' છોડી મૂકે. ગાડીમાં પાછા ન બેસવાનું કહે. ફરી ગાડીના દરવાજા આગળ લટકીને. મુસાફરી ચાલુ થાય. ગાડી અટકે-દોડે-અટકે. પીળાં, નામવાળાં પાટિયાં ને લાલ-લીલી આંખોવાળાં, ડોકું નીચું નમાવેલા નમ્ર એક પગવાળાં 'સિગ્નલો' પાછળ રહી જાય. વળાંક આગળ, આગળ દોડતા એન્જિનના દરવાજા આગળ ઊભેલા, માથે રૂમાલ બાંધેલા ડ્રાઈવરો દેખાઈ જાય.

બોરીવલીથી પછી મુંબઈ શરૂ થાય. પીળીપચ રાતની વચ્ચે પીળાં પીળાં બારીબારણાંવાળી, અવાજ વગરની સરી જતી, અળસિયાં જેવી 'ઇલેક્ટ્રિક' ટ્રેનો દેખાય. ચાનાં 'પેકેટ' ગોઠવ્યાં હોય તેવાં મકાનો, 'ટ્રેન' ને સમાંતરે પસાર થતા રસતા પરથી પસાર થતાં 'કપલો', સડેલી દ્રાક્ષના ઝૂમખા જેવી 'કોલોનીઓ' પસાર થઈ જાય. 'ટ્રેન'માં, ભજન ગાતા ભિખારીઓ પૂરા થાય ને ગાયન ગાતા ભિખારીઓ આવે. ઝાડ, નદી, તળાવ, આંબાવાડી ચાલી જાય ને ઘાસની ગંજીની જેમ એક પર એક, એકની અંદર એક, એકની ચારેકેર, વચ્ચે નીચે ખડકેલા ધાબાવાળાં મકાનો, ચળકતી કારો, ડાઘડૂઘ વગરનાં સ્વચ્છ સ્વચ્છ રંગબેરંગી પાતળાં પાતળાં સાડી-પેન્ટ પંજાબી 'ડ્રેસ' નુશર્ટવાળાં 'કપલો' દેખાવા માંડે ને એ બધું ડબ્બા બદલતા, 'યુનિફોર્મ' વગરના 'ચેકર'ના હાથમાં ઝડપતા ઝડપતા, દરવાજા આગળ લટકીને, ભય પર લટકીને, બંને ધ્રુવના તારા જેવી સ્થિર કીકીઓ વડે જોયા કરે, ને એના થરમાં, ટ્યુબલાઈટોમાં નાનાશા ગામની શી વિસાત ? ધરબાતું જાય, ધરબાતું જાય એની શેરી-વળાંકો-શેરી-વળાંકો-ઢોલવાળો-માછીમાર-ઝૂંપડી-ખેતરના ચાસ-વાડ-ઘઉં-પવન-ગીત બધું ધરબાતું જાય.

માહિમ, દાદર, બોરીવલી, પાર્લા, બોરીબંદર, માટુંગા, વાંદરા. નામો પૂરાં વંચાય ન વંચાય ત્યાં તો ઘરબાઈ ગયેલા ગામનાં લટકતાં શબવાળી આંખો પર પોતાના સમગ્ર વ્યક્તિત્વની સાથે કબર બનીને બેસી જાય. સ્મશાન બનીને ભડભડ બળવા માંડે. પૂરા મનમાં છવાય ન છવાય તે પહેલાં તો ગૂંચાઈને એક આખું મુંબઈ બની જાય. માહિમ-મુંબઈ, દાદર-મુંબઈ, બોરીવલી-મુંબઈ, બોરીબંદર, પાર્લા, માટુંગા, મુંબઈ, મુંબઈ, મુંબઈ, મુંબઈ, મુંબઈ...

મુંબઈ આવી ગયા પછી હવે ભય પર લટકીને, દરવાજા પર અટકીને, આગળ વધવાનું પૂરું કરીને દરવાજા પર લટકેલાં શરીરને એકાદ ‘વેલ્ટફોર્મ’ પર ધકેલીને, શરીરના શ્રમના પરસેવા પર લટકીને, રોજ સાંજ પડે ચોપાટી –ભૂલાભાઈ–નરીમાન–પોઈન્ટ–અપ્સરા–નાયગરા–વિબ્ધ્યોર પર લટકેલા, દોરી લોટા પર લટકીને અહીં આવેલા અને હવે મરીન ડ્રાઈવના ઊંચા ઊંચા ફ્લેટ પર લટકેલા, ઊનાળામાં માથેરાનની હવામાં ભરેલી તંદુરસ્તી પર લટકેલા, ‘ઈન્કમેટેક્સ’ની ચોરી, ‘એરકન્ડીશન’ બંગલો, રેડિયો, કેમરરા, ‘લિફ્ટ’ પર લટકેલા અનેક પૈસાદારોના પૈસા પર લટકીને જીવવાનું શરૂ થવાનું હતું. ગાડી ભલે ને અટકે–દોડે–અટકે–ધીમી ચાલે–ઝડપથી–વધારે ઝડપથી–પછી દોડે. ભલે ને ગાડી આગળ દોડી જાય. ‘વેલ્ટફોર્મ’ ને વળગીને તેમના પગ ઊભા રહી ગયા. ગાડી સાથે જ એમનું ગામ પણ એમના મનમાંથી દોડી ગયું. ચળકતી દુનિયા એમની આંખોમાં, કાનોમાં, લોહીમાં, પ્લાઝમામાં, આંતરડામાં, છાતીમાં બધે ભરાવા લાગી.

‘વેલ્ટફોર્મ’ની બહાર કેમ નીકળવું તેની મૂંઝવણ હતી. ‘ચેકર’ આંકડાશાસ્ત્રની યદ્યચ્છનિદર્શ પદ્ધતિ અજમાવતો હતો. ધીરેથી, ખંચકાયા વગર ભૂખથી ભરેલા પેટવાળા બંને સરકી ગયા. ‘ચેકરે’ ટિકિટ માગી નહીં. સ્ટેશનમાંથી સરકતાં જ, સ્ટેશનની પેલી તરફ પુરાઈ રહેલું મુંબઈનું મયૂરપંખી જાણે કે પોતાની કળા વિસ્તારીને ફરડક કરતું તેમની સામે આવી ગયું. પેટની ભૂખ આંખ સામે આવી ગઈ. આંખમાંની કબર અંદર ચાલી ગઈ. દરવાજે લટકીને ગાડીની મુસાફરી બેડી જેમ આવીને બંનેના પગમાં ભેરવાઈ ગઈ.

પણ...

એ બધું તો એક વર્ષ પર. બંને હજુ સાથે જ હતા. બંનેની સાથે તેમનું પેટ હતું. બંનેના પેટની આજુબાજુ વીંટળાયેલી ફાટેલી ચઢીના ખીસામાં ‘સેવન ઓ’ક્લોક’ બ્લેડ હતી, થોડું પરચૂરણ હતું. બંનેનાં મોઢાંમાં મુંબઈ આવ્યા પહેલાંની ગાળો ટકી રહી હતી અને મુંબઈ આવ્યા પછીની નવી ગાળો ઊમેરાઈ હતી. મોંમાં પાન, સિગારેટ ઊમેરાયાં હ તો. ગામમાં હતા ત્યારે લાકડાં ફાડીફાડીને, માછલીઓ પકડીપકડીને, બે-ત્રણ-ચાર સિક્કાઓ કમાતા –કદીક ન કમાતા, ભૂખ્યા રહેતા. એકબીજાને વળગીને સતા, ખાલી પેટને નદીનાં પાણીથી ભરીને સૂતા. હવે ચોપાટીની રેલીમાં, ‘ફૂટપાથ’ પર, મેદાનમાં, પોલીસની નજર ચૂકવીને બગીચામાં, આખી રાત જાગતા ‘ચર્યગેટ’-ના સ્ટેશનના કોઈકનું ધ્યાન ન જાય તેવા ખૂણામાં, ‘ગેટ-વે ઓફ ઈન્ડિયા’ પર ગમે ત્યાં સૂઈ જતા. મુંબઈમાં રોટલો મળે છે, જરૂર, ઓટલો ન મળે, ભલે. ઓટલો તો ગામમાંયે નહો તો, અહીંયે નથી. રોટલો ગામમાં નહોતો, અહીં છે. અહીં તો રોટલો, પાણીપૂરી, ભેળ, ચણા, મમરા, પાઉં ગમે તે મળ્યા જ કરે છે, સીફતથી સેફ્ટી રેઝર વાપરતાં આવડે તો કદીક નોટોનો ચોડો તો કદીક નયા પૈસાનું પરચૂરણ, લાલ-ભૂરાં-પીળાં, કંપનીની જાહેરખબરોવાળાં ‘એડ્રેસ’ અને માલિકના ફોટાવાળાં–‘બસ’ના ‘પાસ’ વાળાં તૂટી ગયેલી ચાંપવાળા–અમેરિકન લેધર પોલિશથી ચળકતાં, ઝાંખાં જાતજાતનાં પાકીટો, પર્સ, ગુરુના ગ્રહવાળી, સાંઈબાબાના ફોટાવાળી વીંટી બેરર ચેક–જાતજાતનું મળ્યા કરે છે. જેલ, દંડ, તમાચો, લોકોનું ટોળું પણ કદીક કદીક મળે યા કરે છે. એમાંથી સળિયા પાછળ પણ જ વાય છે ને ફરી ચંપલો, રૂમાલો, વીંટીઓ, પાકીટો, પર્સો ને ‘સેવન ઓ’ક્લોક બ્લેડ શરૂ થઈ જાય છે. વાપરવામાં બીજી ‘બ્લેડો’ કરતાં ‘સેવન ઓ’ક્લોક’ સારી છે.

ગામમાં હોત તો ધરમશાળાના ઓટા પર અડધાભૂખ્યા લાળઝરતાં મોં અને સૂકી આંખોવાળા, બન્ને જીવ્યા કરતા હોત. બાજુના મંદિરની આરતીઓ ચપટીક પ્રસાદ મેળવવા

જીવજાનથી સવારસાંજ પ્રયત્ન કરતા હોત ને મહિના પછી, ઓટા પરથી, હાથના પંજાને પેટ પર દબાવેલાં, ખુલ્લાં મોં ને ફાટી ગયેલી આંખોવાળાં બે શબ, સવારે નદી પર 'અસનાન' કરવા જતા પૂજારીએ જોયાં હોત.

ધંધો ચલાવવા માટે 'ચર્ચગેટ' સારું છે. સ્ટેશન, ચોપાટી, એક્વેરિયમ, હેંગિંગ ગાર્ડન, કમલા પાર્ક, રીગલ, ઈરોઝ, રાજાબાઈ ટાવર ને ઓફિસો બધું જ ત્યાં ઊભરાય છે. દોડતી 'લોકલ' ટ્રેનમાં ચસોચસ ભરાઈને 'હુંગર' પર લટકીને તેઓ ચાલ્યા જાય ને બારણાં આગળ ઊભા રહીને લાંબું 'એરિયલ' બહાર કાઢી 'ટ્રાંઝીસ્ટર' વગાડતા માણસને કોઈ 'પ્લીઝ' કરીને રેડિયો બંધ કરવાનું કહેતો હોય, ચોપાટી પરની દેશનેતાની સભામાં બેસીને સિનેમાની ચર્ચા બે દોસ્ત કરતા હોય, 'હેંગિંગ ગાર્ડન' પર ઊભા રહીને કોઈ પણ વિદેશીઓ આખું ખીચોખીચ ભરાયલું મુંબઈ જોતા હોય. કે પછી 'ગેટ-વે-ઓફ ઈન્ડિયા' આગળના દરિયા પાસેના 'ઓપન એર' કાફેમાં જાડી પારસી બાનુઓ પ્રવેશતી હોય ત્યારે ચાલાકી અજમાવવાનું સહેલું પડતું હતું, 'ઈરોઝ' માં ચાલતી 'એવોર્ડ' વિજેતા 'ફિલ્મ' માટે લાંબી 'ક્યૂ' માં ઊભા રહીને સમય પસાર કરવા માટે 'સ્કીન'નાં પાનાં ફેરવતા છેલ્લા ઊભેલા કોઈ કોલેજિયનની પાછળ 'ક્યૂ' માં જોડાઈ જવું અને જરાક સીફ્ટી હાથ અજમાવીને પછી 'પાકીટ ઘરે જ ભૂલી ગયો'નું બહાનું કાઢી 'ક્યૂ' માંથી નીકળી જવું એવી ચાલાકી તેમને હવે આવડી ગઈ હતી.

ગામડામાં ઊછરેલું તેમનું બાળપણ હવે અડધું જવાન બન્યું હતું. સિગારેટની ફૂંકોમાં શિયાળાની રાતો ચાલી જતી ને મુંબઈ-નિયોન લાઈટો, મકાનો, કાફે, ટ્યૂકડા સફાઈદાર અને લીલી 'લોન' વાળા 'ગાર્ડનો', ઘાટકોપર તરફ પથરાયલાં ખેતરો, 'એરપોર્ટ' અને રસ્તાનાં ગૂંછળાવાળું મુંબઈ -ચારેકોર જામેલા દરિયાની વચ્ચે તર્યા કરતું; તર્યા કરતા મુંબઈની વચ્ચે તેઓ બંને તર્યા કરતાં. કોકલેન્ડ રોડ પર આવી ચઢેલા કોઈ શોખીનને રાતની મજાની લાલચે ખેંચી જતા અને પોતાનું કમિશન વચ્ચેથી રળી લેતા. યૌન સંબંધોની ચિત્રવાર્તાની ચોપડીઓ - ખરી ગયેલા વાળવાળા ટાલિયા ડોસાઓ ચપોચપ એનાં પાનાં ઉથલાવ્યા કરતા. ને એ બધાંને લીધે મુંબઈમાં તર્યા કરતાં એમનાં ખિસ્સાંઓમાં સિક્કાઓ તર્યા કરતા, સિગારેટ ભરેલાં પાકીટો તર્યા કરતાં. ચોકી વટાવીને સીફ્ટથી સરકી જતી 'સ્ટીમલાંચ' કોંકણઘાટનાં અજાણ્યાં ગામડાં આગળ રાત્રે લાંગરતી અને એમાંથી છટકેલાં ઘડિયાળો, 'ટેરેલીન' એક હાથથી બીજા હાથમાં તરતાં તરતાં તેમના હાથમાં આવતાં અને ત્યાંથી આગળ ને આગળ તરતાં જઈ પછી ક્યાંક, કોઈ દશ બાય બારની 'રૂમ'માં કે કોઈ 'મોટર મિકેનિક'ના 'ગરાજ' માં કે કોઈ 'સ્ટોરકીપર' નાં કાંડા પર ગમે ત્યાં સ્થિર થઈ જતાં. 'આરે'ની દૂધની 'બોટલ'માં દૂધ આખા મુંબઈમાં પહોંચી જાય એટલા જ સમયમાં દેશી દારૂની 'બોટલો' નક્કી કરેલી જગ્યાઓએ પહોંચાડવા માટે નક્કી કરેલી વ્યવસ્થાના ભાગ તરીકે સાઈકલનાં 'પેડલો' પર તેમના પગ ફરવા માંડતા. ઘડિયાળના કાંટા ગોળગોળ ફરતા જતા. પોતાની સાથે એક મોટા, લાંબા, જાડા ભૂત-કાળને ખેંચતા ખેંચતા જેમતેમ ફર્યા કરતા ને હમણાં જ વર્તમાન ગણાતી પણ બીજી જ ક્ષણે ભૂતમાં પલટાઈ જતી ને એમ આ બધું પણ ધીમે ધીમે ભૂતકાળ બનતું ગયું.

વર્તમાનને ભૂતકાળમાં ફેરવવાનું આખું યંત્ર ચાલ્યા જ કરતું હતું અને અત્યારની વર્તમાન પણે 'ગ્લેન્શ ડાઉન સ્ટ્રીટ' આગળ 'કોસિંગ' આગળ ઝબૂકતી લીલી 'લાઈટ'ને જોવા થોભેલી તેમની આંખો, એ ક્ષણ ભૂત બની ગઈ ત્યારે 'કોસિંગ' વટાવીને રસ્તાને સામે કાંઠે, પગ સહિત, પહોંચી ગઈ, મોંમાંના મઘઈ પાનમાંનો બધો રસ ચૂસી લીધા પછી બાકી રહેલા નિર્જીવ કૂચાને રામરતને

થૂંકી નાખ્યો. મોંમાંથી નીકળેલા કૂચાએ રસ્તા પર પડતાંની સાથે જ, છાંટા ઉડાડી, રસ્તાની બાજુ પર બેઠેલા, ‘અલ્લાકે નામ પર’ બોલતા, તંદુરસ્ત, જાડા ભિખારીના મોંમાંથી તેમને માટે બે-ચાર ગાળ કઢાવી દીધી.

હડતાળ, તોફાન, સરઘસ, ઘેરો, ચૂંટણી એ તેમને માટે એક નવી કમાણી ઊભી કરી દીધી હતી. જોર પર ચાલતા બજારને લીધે એમના પગ જોરથી, ઝડપથી ચાલતા હતા. ધંધા માટે નીકળ્યા હોય ત્યારેનાં અને સામાન્ય ફરતા હોય ત્યારનાં એમનાં આંખ, જીભ, કાન, હાથ, પગ જુદાં રહેલાં. હમણાં કોઈપણ અવયવ શિકાર-શોધક તરીકે વર્તતા ન હતા. સ્વતંત્રતા હતી. કશું જ કરવાનું ન હતું – માત્ર ફરવાનું જ હતું, પાન ચાવી ચાવીને થૂંકવાનું જ હતું. કશો પણ વેરો આપ્યા વિના મુંબઈની સડકો ઘસવાની હતી ને રાતે લીલા ઘાસની ‘લોન’ પર અડધા જાગતા-ઊંઘતા સૂવાનું હતું. હજુએ એકને વળગીને જ બીજો રહી શકે એટલી જરૂરિયાત બંનેને એકબીજાની રહી હતી.

‘ફ્લોરા ફાઉન્ટન’ ના છેલ્લા ‘સ્ટોપ’ આગળ ડ્રાઈવરો ટોળે વળ્યા હતા. રસ્તા પર પડેલી સાબુની જાહેરખબરના કાગળમાં કોઈ ‘હીરોઈન’ના ઊડતા ચહેરાને લછીમને ઊંચકી લીધો ને પછી એની સમે આંખ મીંચકારી, હોઠ પર જરા ફેરવીને ફેંકી દીધો. પછી આજુબાજુના બધા જ લોકો કાં તો બુઢા થઈ ગયા છે કાં તો હજી છ મહિનાનાં છોકરાં જ છે એવા ભાવથી આજુબાજુના રસ્તા પરથી ‘કાર’ માં પસાર થતા, ફરફરતા વાળવાળા ચહેરાઓ તરફ, ડ્રાઈવરો, તરફ ને છેલ્લે રામરતન તરફ જોયું. બંને કાટખૂણે વળી જતાં રસ્તા તરફ વળી ગયા. કોઈ ભેળપૂરીવાળા પાસે માટલું જોઈને પાણી માગવા આવેલા છોકરાને ભેળવાળો કહેતો હતો, ‘હમારા ભેલપૂરી લેગા તો પાની મિલેગા, સમજે?’ એ ભેળપૂરીવાળાની બાજુમાં કોઈ રડ્યું ખડ્યું ઝાડ ઊગી નીકળ્યું હતું. મોટુંયે થયું હતું. એના પર, ચોપાટીમાં મળનારી દેશનેતાની સભાનું મરાઠીમાં ‘પોસ્ટર’ ચોંટાડેલું હતું. રામરતનની નજર બેધ્યાનપણે તે તરફ ગઈને પછી ત્યાંથી ધીમે ધીમે ઊંચે ચડતી ચડતી આખા ઝાડ પર ફરી વળી. પોતાના મોંમાં મઘઈનો કૂચો તેણે ફરીથી થૂંક્યો, ‘આપણા ગામમાંયે સાલો, આવો બરગદ હતો, બોકડિયાને પેલે કાંઠે.’

‘હોગા, હોગા.’ ચીડભર્યા અવાજે લછીમને કહ્યું.

[‘હનુમાનલવકુશમિલન’, ૧૯૮૨-માંથી]

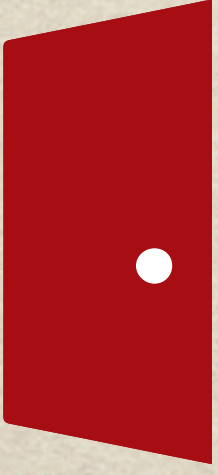

Crystal Light, By ErinHanson

Sierra Shadow, By ErinHanson

પ્રહસન એકાંકી

પડોશી / મધુસૂદન પારેખ

પાત્રો : ગજુભાઈ, મીનાબહેન, બકુભાઈ, શોભાબહેન, વિભાકર અને લતા (સૂચિત પાત્ર)

ગજુભાઈ : (ગુસ્સાથી બરાડા પાડીને) ક્યાં ગયા બકુભાઈ? હવે કેમ ઘરમાં ભરાઈ ગયા? મારા ઘરના ઓટલા પર તમારાં ગંધાતાં ગાદલાં-ગોદડાં નાખતાં શરમ નથી આવતી? તમારા ઘરનાં માંકડ-ચાંચડ અમારે ત્યાં...

મીના : હવે તમે ટાઢા પડો... એમ બરાડા પાડો છો તે સારું લાગે ? આસપાસના લોકો સાંભળે તો કેવું લાગે ?

ગજુભાઈ : અરે બરાડા તો એવા પાડીશ, એવા પાડીશ કે આખી પોળ સાંભળે. મારા મકાનનો ઓટલો એમનાં ગંધાતાં ગાદલાં નાખવા માટે છે? એ બકુભાઈ એના મગજમાં સમજે છે શું ?

બકુભાઈ : શું છે ? કોને કહો છો ?

ગજુભાઈ : કોને તે તમને વળી ! બીજા કોને ? મારો ઓટલો એ તમે જાહેર મિલકત સમજો છો ? વોટ ડુ યુ મીન ? તમારાં ગાદલાં મારા ઓટલા પર...

બકુભાઈ : તમને કંઈ સેન્સ છે કે નહીં ? તમારો ઓટલો પાછો આરસપહાણનો ખરો ને! મારાં ગાદલાં તમારા ધૂળિયા ઓટલા પર હું નાખવા આવું? અરે તમારા ઓટલા પર મારા ઘરનો એક પથરોય ના મૂકું....!

શોભા : હશે હવે. તમે ઘરમાં જાવ. પડોશી ઝઘડો ના સારો લાગે.

બકુભાઈ : જોયા મોટા પડોશી ! ઝઘડો કરવાનાં બહાનાં જ શોધે છે. ચાર દિવસ પર તમારો નોકર મારા પગથિયા પર મરેલો ઉંદર નાખી ગયો ત્યારે....(એક બે ક્ષણ પછી) હવે કેમ ઘરમાં ભરાઈ ગયા?

ગજુભાઈ: શું બોલ્યા ? મરેલો ઉંદર? તમારા પગથિયા પર? તમે હાથ ઝાલ્યો'તો? પુરાવો છે?

બકુભાઈ : પુરાવા તો ઘણાબધા છે. તમારો નોકર રોજ બારીમાંથી કચરો અમારા ઘર પાસે ફેંકે છે...! પાછા તમે સતા થવા નીકળ્યા છો ?

શોભા : હવે તમે ઘરમાં જશો? ગજુભાઈ, તમેય ઘરમાં જાવ. દસ દસ વરસથી પડોશી છીએ ને આમ ઝઘડા કરીએ તે સારું લાગે છે ?

બકુભાઈ : એ ગજુભાઈ જ લડવાડિયા છે.... કોઈને ઠરવા દેતા નથી.

ગજુભાઈ : શું... ઉં... ઉં? હું લડવાડિયો? મને લડવાડિયો કીધો?

વિભાકર : પપ્પા, તમે હવે ઘરમાં જાવ. મમ્મી, પપ્પાને ઘરમાં લઈ જા. હું બરાબર જોઉં છું...! તમને હવે ઝઘડા કરવાની આદત પડી ગઈ છે...!

ગજુભાઈ : શું...? મને કહે છે? વિભલા....! મારી આબરૂ કાઢવા બેઠો છે?

બકુભાઈ : વિભાકર એના પપ્પાને બરાબર ઓળખે છે...!

ગજુભાઈ : હું તમને જોઈ લઈશ.

બકુભાઈ : રોજ એકબીજાને આપણે જોઈએ જ છીએ ને!

મીના : હવે તમે ચાલો અંદર....જાણી જોઈને કોડીના થાવ છે...! તમને ખબર પડે છે કે નહિ? શોભાબહેન, તમે બકુભાઈને અંદર લઈ જાવ.

ગજુભાઈ : હવે ઘરમાં પેસી જ જાય ને! ચોરી પર પાછા શિરજોરી કરવા આવ્યા'તા! (તિરસ્કારથી) હં....અં....!

મીના : ચાલો ઘરમાં. (જાળી વાસવાનો અવાજ) તમને કેટલી વાર કીધું? પડોશી

સાથે લડવાડ નહિ....તોય....?

ગજુભાઈ : પણ એનાં ગંધાતાં ગાદલાં આપણા ઓટલા પર નાખી જાય ને પાછા....?

મીના : તમે જોયા'તા એમને? જોયા વિના જ ઝૂડ્યે રાખો છો? ગાદલાં તો સામે

વાળાં પુષ્પાબહેનનો નોકર નાખી ગયો'તો! મેં એને ધમકાવી નાખ્યો'તો અને

તમે જોયાજાણ્યા વિના બકુભાઈ સામે આથડી પડ્યા! જરાક તો સમજો...!

ગજુભાઈ : (મિજાજથી) મારે કશું નથી સમજવું. તું પાછી બકુભાઈનું ઉપરાણું લેવા નીકળી છે?

મીના : હારુ. મારે શું? ઝઘડ્યા કરો તમેતમારે...! (થોડી ક્ષણ પછી) કશું સમજતા જ નથી!

(ટી.વી અથવા ટેપરેકર્ડર પરથી 'પ્યાર ક્રિયા તો ડરના કયા?' અથવા પ્રેમનું કોઈક

ગીત સંભળાય છે.)

મીના : એક વાત કહું? મિજાજ કાબૂમાં રાખવાનાક હો તો કહું.

ગજુભાઈ : (આતુરતાથી) શી વાત છે? કહે... કહી દે...

મીના : ના. મને તમારો ભરોસો પડતો નથી! તમે લોખંડની જેમ એકદમ ગરમાગરમ થઈ જાવ છો.

ગજુભાઈ : (જરા ઉગ્રતાથી) હવે કહે ને, કહેતી હોય તો!

મીના : ના મારે એવી રીતે નથી કહેવી....વાત.

ગજુભાઈ : (ખૂબ ઉત્કંઠ થઈને) પણ છે શું?

મીના : મિજાજ નહિ ગુમાવો? શાંતિથી સાંભળશો?

ગજુભાઈ : (જરા ચીડથી) હા... હવે. તને કીધું ને! નહિ કરીએ મિજાજ, બસ? કહે, શી વાત છે?

મીના : (ધીમા અવાજ) આપણો વિભાકર લતાના પ્રેમમાં છે?

ગજુભાઈ : (એકદમ ઉગ્રતાથી) હેં? હેં? શું? આ બકુભાઈની લતાના પ્રેમમાં? નાલાયક. સ્ટુપીડ...ઇડિયટ...! નોનસેન્સ! કોણે કીધું તને?

મીના : (ગભરાઈને) એમ બરાડા ના પાડો...જરા શાંતિથી સાંભળો.

ગજુભાઈ : (ઉગ્રતાથી) શું ધૂળ સાંભળે? એ બકુડિયાની છોકરી મારા ઘરમાં વહુ તરીકે? ઇમ્પોસિબલ! કોઈ કાળેય નહિ...તને આ વાત કીધી કોણે?

મીના : મને કેટલાય વખતથી વહેમ હતો.

ગજુભાઈ : (ગુસ્સાથી) તેં મને કીધું કેમ નહિ? પુરાવો છે કે પછી ગપગોળા?

મીના : વિભાકરે લતા પર લખેલી એક ચબરખી મને મળી ગઈ છે... વાંચો.

ગજુભાઈ : (મિજાજપૂર્વક વાંચે છે) વહાલી લતા...! (સ્વગત) હેં? વિભલો કુલાંગાર પાક્યો! બાપનું નામ બોળ્યું!

મીના : પણ આગળ વાંચો તો ખરા!

ગજુભાઈ : તારી સાથે લગ્ન કરવાનો મેં નિર્ધાર કરી લીધો છે. મેં તને કોલ આપી

જ દીધો છે. હું જાણું છું કે આપણા બન્નેના પપ્પાઓ વચ્ચે ઝઘડા ચાલ્યા જ

કરે છે. પણ હું તને વચન આપું છું કે લગ્ન તારી સાથે જ કરીશ. અને પપ્પા વચમાં વિદ્વન નાખશે તો ઝેર ખાઈને મરીશ...! લિ. તારો, તારો ને તારો વિભુ.

મીના : વાંચ્યું ને!

ગજુભાઈ : અરે, વિભુ! તને આવું સૂઝ્યું? દુશ્મનની દીકરીને તારે મારા ઘરમાં વહુ તરીકે લાવવી છે? મારું નાક કાપવા તૈયાર થયો છું. ?

મીના : વિભુ સાથે લડી પડશો નહિ... એકનો એક દીકરો છે. કંઈક આડુંઅવળું

કરી બેસશે તો...

ગજુભાઈ : ઓ ભગવાન ! ઓ વિભુ ! તને આવી કુબુદ્ધિ કેમ સૂઝી?

(બે ક્ષણ પછી) એ હમણાં ગયો ક્યાં ? મારો વિભુ તો સાવ ભલો ભોળો શંભુ જેવો. એને પેલા બકુભાઈની છોકરીએ જ ભોળવ્યો હશે...

મીના : બકુભાઈને વગોવવાથી શો ફાયદો? બે હાથ વિના તાળી પડતી હશે?

ગજુભાઈ : અરે બકુભાઈને તું ઓળખતી નથી. આ બધી એની જ ચાલબાજી છે.

એની છોકરી આપણે ત્યાં પધરાવી દેવી છે.

મીના : અરે ઘાંટા ના પાડો. પડોશી સાંભળશે.

ગજુભાઈ : છો સાંભળે... એ બકુભાઈ તો...

(દશ્યપલટો - સંગીત)

બકુભાઈ : શોભા, આ મને બિલકુલ પસંદ નથી. લતા ગઈ છે ક્યાં ? હું એની ધૂળ કાઢી નાખીશ.

શોભા : ધૂળ કાઢીને શું કરશો? છોકરી ગુમાવવી છે ?

બકુભાઈ : પણ આવો કચકચિયો, કંકાસિયો ગજુડિયો – એના જ દીકરા સાથે પ્રેમ? એ લતાડી એના મનમાં સમજે છે શું? કોને પૂછીને એણે પ્રેમ કર્યો?

શોભા : પ્રેમ કરનારા પૂછી પૂછીને પ્રેમ કરતા હશે? તમે શું કર્યું તું? તમારા જીવનના દિવસો ભૂલી ગયા?

બકુભાઈ : તેં મને પહેલેથી વાત કેમ ના કરી?

શોભા : લતાએ મને તમારા સોગંદ આપ્યા હતા...ને મનપસંદ છોકરા સાથે પ્રેમ

કર્યો તેમાં કયો ગરાસ લૂંટાઈ ગયો? તમે તમારા પપ્પાને પૂછ્યા વિના જ

મારી સાથે પ્રેમ કર્યો તો કે નહિ? અને હવે તમારી દીકરીને એ અધિકાર

આપતાં તમને તકલીફ પડે છે?

બકુભાઈ : પણ કોઈ નહિ ને આ લડવાડિયો ગજુડિયો — એના જ દીકરા સાથે?

શોભા : એમ પડોશી માટે ગમે તેવા અપશબ્દો બોલવા આપણને શોભે નહિ.

પડોશી વચ્ચે ઝઘડા તો થાય ને પ્રેમ પણ થાય.

બકુભાઈ : હેં? ના, ના... ના! નેવર, નેવર...કદી નહિ...લતાનાં લગ્ન વિભાકર સાથે નહિ જ થાય.

શોભા : મેં તમને એનો વિભાકર પરનો પ્રેમપત્ર વંચાવ્યો ને? એટલામાં સમજી જાવ.એ છોકરી આપઘાત કરી નાખશે!

બકુભાઈ : મારી લતા સાવ ભોળી પાર્વતી જેવી... એ ગજુના છોકરાએ જ એને ભરમાવી... લલચાવી...!

શોભા : જુઓ, વિભાકર એવો બદમાશ છોકરો નથી... એ સંસ્કારી છે, શિક્ષિત છે. મને આંટી આંટી કહેતાં તો એની જીભ પણ સુકાતી નથી.

બકુભાઈ : છોકરો ભલે સોના જેવો હોય પણ આખરે તો ગજુનો જ છોકરોને! હવે

એ મારા ઠહા ઉડાડશે. લતા, લતા...લવ ઇઝ બ્લાઈન્ડ...પ્રેમ આંધળો છે! કોઈ નહિ ને મારા શત્રુનો પુત્ર તેં શોધ્યો? ના, ના. હું હરગિઝ એ લગ્ન નહિ થવા દઉં.

શોભા : એકની એક દીકરી ભલે કૂવામાં પડીને મરે.

બકુભાઈ : હેં?

શોભા : ભલે રેલવેના પાટા પર જઈને સૂઈ જાય.

બકુભાઈ : અરે, અરે!

શોભા : ભલે ઝેર પી જાય.

બકુભાઈ : ના, ના.... ના... લતા, લતા....! (બે ક્ષણ પછી) એ ગઈ છે ક્યાં ?

[પડોશીની બુમરાણનો અવાજ]

ગજુભાઈ : ક્યાં ગયા એ ? હવે શું મોઢું લઈને બહાર આવે ?

મીના : (તીણા સ્વરે, રોષથી) કહું છું, ઘરમાં જાવ! તમને આબરૂનો કશો ખ્યાલ છે કે નહિ? ધજાગરો ઉડાડવો છે? જાવ, ઘરમાં જાવ.

ગજુભાઈ : (ઉગ્ર મિજાજથી) તું મારી વાતમાં ડબડબ ના કર. આવા અધમ પડોશી? પૂરવ જનમમાં પાપ તે આવા પડોશી મળ્યા! મારા વિભુને લલચાવ્યો...લપટાવ્યો! હવે શેના બહાર આવે! શરમ છે, શરમ.

બકુભાઈ : કોને કહો છો? પહેલાં તમારું ઘર સંભાળો. બોલવામાં જરા વિવેક

રાખો! સંસ્કારી લતામાં રહો છો!

ગજુભાઈ : પાછા મને શિખામણ દેવા નીકળ્યા છો! એક તો મારા સીધાસાદા, ભલાભોળા વિભુને ફસાવ્યો ને પાછા ઉપરથી ફિશિયારી મારો છો?

બકુભાઈ : તમારા વિભુને મેં નહિ, મારી નિર્દોષ પારવતી જેવી દીકરીને તમારા દીકરાએ ભોળવી હતી....! અમને શી ખબર કે પડોશી છેક આવા નીકળશે?

ભગવાન દુશ્મનનેય આવા પડોશી ના આપે. એક તો મારી લતાને લલચાવી ને

પાછા ચોરી પર શિરજોરી કરવા આવ્યા છો! લ્યાનત છે, લ્યાનત...

શોભા : હવે તમે ચૂપ રહેશો? આ બધા ભવાડા કરવા શોભે છે તમને ?

બકુભાઈ : ભવાડા તો આવા આ કરવા આવ્યા છે.

ગજુભાઈ : તમારી લતાએ મારા દીકરા પર ચિઠ્ઠી-ચબરખી લખી.

બકુભાઈ : ને તમારો દીકરો તો બહુ શાણો હશે, કેમ? એણે તો નોટોનાં પાનાં ને

પાનાં ભરીને મારી લતા પર પ્રેમપત્રો લખ્યા છે! પડોશીની છોકરીને આવા

પ્રેમપત્રો લખનારના બાપા તમે જ કે બીજા? ધૂળ પડી તમારા સંસ્કારમાં! તમે

ગમે તેટલાં ફાંફાં મારશો, તોય મારી દીકરી તમારા ઘરની વહુ કદી નહિ બને.

ગજુભાઈ : અને તમેય લાલ શાહીથી લખી રાખો. મારો દીકરો કોઈ કાળેય તમારો જમાઈ નહિ થાય. એવા ઓરતા રાખ્યા હોય તો ભીંત ભૂલો છો, મહેરબાન!

મીના : હવે તમે ચૂપ રહેશો?

શોભા : ને તમે હવે ઘરમાં જશો?

ગજુભાઈ : ચૂપ નહિ રહેવાય.

બકુભાઈ : ઘરમાં નહિ જવાય... શા માટે ઘરમાં પેસું? ક્યાં કોઈનો બાપ માર્યો છે?

શોભા : અરે, આ આવે લતા...! (તીણા અવાજે બૂમ મારીને) લતા! લતા દીકરી! તું ક્યાં જતી રહી'તી?

બકુભાઈ : તને વિભાકર ભોળવીને લઈ ગયો હતો?

ગજુભાઈ : ખબરદાર, મારા વિભુને બદનામ કર્યો છે તો....! મારો વિભુ તો સાવ સીધોસાદો... ભોળા શંભુ જેવો.

બકુભાઈ : ને મારી લતા....નિર્દોષ, ભોળી પાર્વતી જેવી.

મીના : એ આવે વિભાકર...!

ગજુભાઈ : (આવેશથી પોકારીને) વિભાકર ! વિભુ! વિભુ! દીકરા, તું ક્યાં ગયો હતો? આ લતા તને—

વિભાકર : પપ્પા, મને બોલાવશો નહિ. લતા અહીં આવ. જુઓ, અમારા બંનેના હાથમાં ઝેરની પડીકી છે, કાતિલ ઝેર છે. તમારા ઝઘડામાં તમે અમારાં અરમાન, અમારાં સ્વપ્નાં ભાંગી નાખ્યાં છે. અમારાં જીવન ખત્મ કરી નાખ્યાં છે. તમારા જેવા પપ્પાઓ ભવિષ્યમાં અમારા જેવા યુવાન જીવોની જિંદગી નષ્ટ ન કરી નાખે તે માટે બોધપાઠ આપવા જ અમે તમારી હાજરીમાં ઝેરની પડીકી ખાઈને શહાદત વહોરી લઈએ છીએ.

ગજુભાઈ : નહિ, નહિ... વિભાકર...!

બકુભાઈ : લતા, લતા...તારા પપ્પાના સોગંદ.

ગજુભાઈ : વિભુ, વિભુ દીકરા! ફેંકી દે ઝેરની પડીકી. તારી ઇચ્છા મુજબ લગ્ન કરાવી આપીશ. મારું વચન. પડીકી ફેંકી દે.

બકુભાઈ : લતા, લતા....તારું લગ્ન વિભાકર સાથે જ થશે. બેટા, આપઘાત ના કરીશ.

ગજુભાઈ : (નમ્રતાથી) બકુભાઈ, મારા વિભુના જીવનનો સવાલ છે.

બકુભાઈ : (ગળગળા સાદે) ગજુભાઈ, મારે પણ દીકરીના જીવનનો સવાલ છે.

ગજુભાઈ : બકુભાઈ...લગ્ન નક્કી?

બકુભાઈ : પડોશી પ્રેમથી આજ્ઞા કરે પછી હું ના શું કામ પાડું? લતા, વિભાકર..

દીકરાઓ! ઝેરની પડીકી ફેંકી દો.

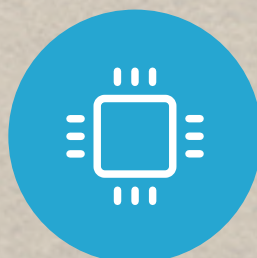
ગજુભાઈ : આવો બેટા! વિભુ! લતા...!

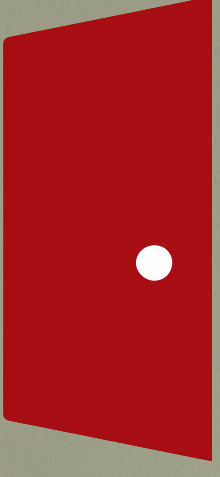
વિભાકર : પપ્પા! આ બંને પડીકીઓમાં ગોળધાણા છે. બંને પડોશીઓનાં કુટુંબોમાં ગોળધાણા વહેંચી દઈએ.

ગજુભાઈ : આવો બકુભાઈ, આપણે તો નિકટના પડોશી.

બકુભાઈ : ના, પડોશી નહિ... હવે તો પડોશીઓ વેવાઈ બન્યા વેવાઈ...!

[‘ફૂલફટાક નાટકો’, અહીં ‘અદ્યતન પ્રહસનસંચય’, ગૂર્જર,(૧૯૯૮)માંથી]

ગઝલ કવિતા

હસતો રહ્યો... / જમિયત પંડ્યા 'જિગર'

જીત પર હસતો રહ્યો ને હાર પર હસતો રહ્યો,
ફૂલની શૈયા ગણી અંગાર પર હસતો રહ્યો.

ઓ મુસીબત ! એટલી જિંદાદિલીને દાદ દે;
તેં ધરી તલવાર તો હું ધાર પર હસતો રહ્યો.

કોઈના ઇકરાર ને ઇનકાર પર હસતો રહ્યો,
જે મળ્યો આધાર એ આધાર પર હસતો રહ્યો.

કોઈની મહેફિલ મહીં, થોડા ખુશામદખોરમાં,
ના સ્વીકાર્યું સ્થાન ને પગથાર પર હસતો રહ્યો.

ફૂલ આપ્યાં ને મળ્યા પથ્થર કદી તેનેય પણ,
પ્રેમથી પારસ ગણી દાતાર પર હસતો રહ્યો.

જીવતો દાટી કબરમાં એ પછી રડતાં રહ્યાં,
હું કબરમાં પણ કરેલા પ્યાર પર હસતો રહ્યો.

નાવ જે મઝધાર પર છોડી મને ચાલી ગઈ,
એ કિનારે જઈ ડૂબી, હું ધાર પર હસતો રહ્યો.

ભોમિયાને પારકો આધાર લેતો જોઈને,
દૂર જઈ એ પાંગળી વણજાર પર હસતો રહ્યો.

Into the Woods, By ErinHanson

પ્રવાસ

જાપાન : 'ફૂજિયામા'નાં દર્શને / નવનીત પારેખ

ક્યોટો છોડ્યો પછી થોડી જ વારમાં બીવા સરોવર પાસેથી ગાડી જવા લાગી. ૨૬૧ ચોરસ માઈલના વિસ્તારવાળું આ મીઠા પાણીનું સરોવર જાપાનમાં સૌથી મોટું છે. જાપાની વાદ્ય 'બીવા' જેવો તેનો આકાર હોવાથી તેનું એ નામ પડ્યું છે. ઓડાવારા સ્ટેશને ઊતરી બસ પકડીને સાંજે મિયાનોશિતાના ગિરિગ્રામની ફૂજિયા હોટેલ પર પહોંચ્યો. ત્રણચાર વિભાગમાં વહેંચાયેલી, બહુ જ આધુનિક અને અંદર ભૂલા પણ પડી જવાય એટલી વિસ્તૃત આ હોટેલની ગણના જાપાનની શ્રેષ્ઠ હોટેલમાં થાય છે. તેના પુષ્પભવન(Flower-palace)માં કમરો મળ્યો. બધા ઓરડાનાં નામ પણ ફૂલોનાં જ! મારા કમરાનું નામ કુમુદ (Lily) હતું. પાસેના ગંધકના ઝરામાંથી ગરમ પાની નીકળે છે તેને હોટેલમાં વાળી લઈને અહીં કેટલાયે સ્નાનાગાર બનાવ્યાં છે. થાક ઉતારવા 'મત્સ્યાંગના સ્નાનકુંડ' (Mermaid Bath)માં નાહ્યો. રાત્રે ન્યૂ યોર્કના એક ન્યાયાધીશ શ્રી આઈઝેક તેમનાં પત્ની સાથે મળ્યા, તેમની સાથે ભોજન લેતાંલેતાં જાપાની કલા તથા સંસ્કૃતિ વિષે ખૂબ વાતો થઈ. બાઈ જાણીતાં શિલ્પકાર છે. તેમણે પોતાનાં શિલ્પોના ફોટો બતાવ્યા, અને મારી પાસેના હિમાલયના ફોટો, બનારસના જરીકામના નમૂના, શાન્તિનિકેતનનાં ચર્મ-પાકીટ, ત્રિવેન્દ્રમની હાથીદાંતની કલાકૃતિઓ, નાથદ્વારાનું અત્તર, મહેસૂરની અગરબત્તી, કાશ્મીરના પેપીઅર-માશેના નમૂના વગેરે બધું બહુ રસપૂર્વક જોયું. અરધી સૂટકેસ રોકીને મારી સાથે ફરતું આ નાનકડું સંગ્રહસ્થાન ભારતીય સંસ્કૃતિ તથા કલાવૈભવનો કાંઈક ખ્યાલ આપવામાં બહુ મદદરૂપ થતું.

સવારે બસ પકડીને 'ગોરા' ગામ પહોંચી રૂનીક્યુલરમાં બેસીને પહાડ ઉપરના મ્યુઝિયમ પર ગયો. અહીંનાં સંચાલિકા કુ. યોશીકો નાગી મુંબઈના મિત્ર શ્રી પોહેકરનાં પરિચિત હતાં. તેમણે બે કલાક સુધી આખું મ્યુઝિયમ ફેરવીને બતાવ્યું. જાપાન ઉપરાંત ચીન, ભારત, કોરિયા, ઈરાન વગેરે દેશોના પણ કલા-નમૂનાઓ અહીં હતા. જાપાની નમૂનાઓમાં રેશમી કાપડ પરનાં ચિત્રો, કાષ્ઠ-છપામણીનાં ચિત્રો, લાખકામ તથા ચિનાઈ માટી વગેરેની કલાકૃતિઓનો સારો સંગ્રહ છે. ભારતીય વિભાગમાં ગાંધારયુગની બૌદ્ધ મૂર્તિઓ જોઈ.

બપોર પછી ગોરાથી હાકોને વિસ્તારમાં ફરીને ત્રણ હજાર ફીટ ઊંચા મ્યોજો પહાડ પર આવ્યા. અહીંથી ફૂજિયામા પર્વતનું ભવ્ય દશ્ય જોવા મળે છે. આ દશ્ય માટે તો હાકોને સુધી આવ્યો હતો. ફૂજિયામાને જાપાનનો કૈલાસ કહી શકાય. તે જાપાનનો સૌથી ઊંચો અને સૌથી સુંદર પર્વત છે, અને જાપાનની લોકકથાઓ, શાસ્ત્રીય નાટકો, ચિત્રો, પૌરાણિક સાહિત્ય, કવિતા, શિલ્પ બધાંમાં આ હિમાચ્છાદિત ફૂજિયામાનું અનોખું સ્થાન છે. જાપાનની આદિવાસી 'આઈનુ' જાતિની ભાષામાં 'ફૂજી'નો અર્થ થાય છે 'અગ્નિ-દેવ', જ્વાળામુખી પહાડ માટે આ નામ ઘણું અનુરૂપ છે. ફૂજિયામાની ખરી ઊંચાઈ તો ૧૨,૩૮૭ ફીટ છે, પરંતુ લોકોમાં પ્રચલિત ઊંચાઈ ૧૨,૩૬૫ ફીટ ગણાય છે. વર્ષના

મહિના બાર અને દહાડા ત્રણસો પાંસઠ, એટલે વિનોદ ખાતર જાપાની લોકો ફૂજિયામાની ઊંચાઈ ૧૨,૩૬૫ ફીટ કહે છે! મ્યોજો પહાડ પરથી સૂર્યોદયનું બહુ રમણીય દૃશ્ય જોવા મળે છે. મારા દુર્ભાગ્યે આખો દિવસ વાદળાં અને ધુમ્મસ રહ્યાં અને માંડ થોડી પળો માટે તે પર્વતરાજની કાંઈક ઝાંખી થઈ. દર વર્ષે ઉનાળામાં સંખ્યાબંધ માણસો ફૂજિયામા ચડવા જાય છે. મારા જેવા હિમાલયપ્રેમીને તો તેની ટોચે પહોંચવાનું સહેજે મન થઈ આવે, પરંતુ શરદઋતુના અંત ભાગમાં તે શક્ય નહોતું. ફૂજિયામાની તળેટીએ પાંચ નાનાં રમણીય સરોવર છે. મૂળ તો ફૂજિયામા એક જવાળામુખી પહાડ હતો, પણ છેલ્લાં બસોએક વર્ષથી તો તે તદ્દન શાન્ત છે શ્રદ્ધાળુ જાપાનીઓ તો હિમાલય જતા આપણા સાધુઓના જેવી ભક્તિ અને ભાવનાથી ફૂજિયામા ઉપર જાય છે. તદ્દન સાદાં સફેદ કપડાં અને ઘાસના જોડા પહેરીને ‘રોક્કોન-શાંજો’ (અમારી છયે ઇન્દ્રિયો પવિત્ર થાઓ) એમ બોલતાં તે પહાડ પર ચડે છે. આપને ત્યાં કૈલાસ જતાં યાત્રીઓ ‘જય શંકરા!’ અને બદ્રીનાથ જતાં ‘જય બાબા બદરીવિશાલ’ની ઘોષણા કરે છે તેવી જ પરંપરા સાથે શ્રદ્ધાળુ જાપાનીઓ ફૂજિયામાની યાત્રા કરે છે.

પહાડ પરથી નીચે આવી કલાકેક આશીનોકો સરોવરમાં નૌકાવિહાર કર્યો, આસપાસની ટેકરીઓ ઉપર વિપુલ વનરાજી હતી. સ્વચ્છ આકાશ હોય ત્યારે કદાચ સરોવર પરથી પણ ફૂજિયામાનું દર્શન થતું હશે. બોટમાંથી ‘મોટો હાકોને’ ગામ ઊતરીને બસમાં બેસી આતામી શહેર આવ્યો. બસમાં ખૂબ ભીડ હતી, તેથી ઊભા જ રહેવું પડ્યું. બીજી પણ જાપાની વૃદ્ધાઓ આખે રસ્તે ઊભી રહેલી, પરંતુ બસમાં નિરાંતે બિરાજેલા પુરુષો કે યુવાનોમાં તેમને માટે જરાયે વિનય કે સહાનુભૂતિ ન મળે. જાપાની સ્ત્રીઓ સ્વભાવે સરળ, હસતી, વિનયી, અત્યંત નમ્ર તથા કામ કરવા સદા તત્પર હોય છે, જ્યારે જાપાની પુરુષો જરા મીઠા, સખ્ત હૃદયના અને સ્ત્રીઓ પ્રત્યે દોરદમામ બતાવતા જણાયા. સરળ હૃદયે નિખાલસતાથી વાત કરતો જાપાની ભાગ્યે જ મળે. તેના મનની વાત કળવી મુશ્કેલ. આ શહેર સાગામી ઉપસાગરને કાંઠે વસેલું કોઈ તેની આબોહવા સમાધાત છે અને પાસે ગરમ પાણીના ઝરા હોવાથી ઘણા લોકો આરોગ્યે માટે પણ અહીં આવે છે. કેટલાક શ્રીમંત જાપાનીઓએ અહીં ‘Church of world Messianity’ નામની સંસ્થા શરૂ કરી છે અને ‘ઝુઇઉન-ક્યો’ (પૃથ્વી ઉપરનું સ્વર્ગ) એ નામનું વિશાળ ભવન બાંધ્યું છે. અંદર પ્રાર્થના, પ્રવચન કે સિનેમા માટે વાપરી શકાય તેવો મોટો હોલ છે. એક મકાનમાંથી બીજામાં જવા માટે પણ જમીન નીચે બોગદો હતો. બહાર સુંદર બગીચો, ચીડ વૃક્ષોથી છવાયેલા પહાડો ને નીચેના સાગરતટનું મનોરમ દૃશ્ય ભૂમધ્ય સમુદ્રના કાંઠા પરના ફેંચ રિવીએરાની સ્પર્ધા કરે તેવું હતું. બીજે દિવસે ટોકિયો પાછો ફર્યો.

કામાકુરા

અગત્યનાં સ્થળોમાં હવે એક કામાકુરા બાકી હતું. ટોકિયોથી ત્રીસ માઈલ થાય. રસ્તામાં થોડે દૂર આવેલા એનોશીમા બેટ પર ગયા. તેનું મુખ્ય આકર્ષણ પહાડમાં આવેલી બેન્ટેન ગુહા છે. બૌદ્ધ દેવી કાન્નોનની જેમ બેન્ટેન દેવી પણ જાપાનમાં લોકપ્રિય છે. ભારતની કલા તથા વિદ્યાની દેવી સરસ્વતીનું જ આ સ્વરૂપ છે, અને જાપાની લોકો સફળતા તથા સદ્ભાગ્ય માટે તેની ઉપાસના કરે છે. મુંબઈમાં ગણપતિ ઉત્સવ ઉપર લોકો ગજાનનની નાનીનાની મૂર્તિઓને ખભે ઉપાડીને લઈ જાય છે, તેમ અહીં પણ ૧૪મી જુલાઈએ કિશોરો બેન્ટેન (સરસ્વતી) દેવીની નાની મૂર્તિ ઉપાડીને ફેરવે છે. મીણબત્તીની સહાયથી પહાડ પર ગુફામાં જઈને બેન્ટેન દેવીની વંદના કરી અમે કામાકુરા તરફ મોટર હંકારી મૂકી. કામાકુરાની વસતિ એકાદ લાખની હશે. ત્યાં અમે સીધા જ તીર્થશ્રેષ્ઠ દાઈ-બુત્સુ(મહાબુદ્ધ)નાં દર્શને ગયા. નારાના પ્રચંડ મહાબુદ્ધની પ્રતિમા સાથે ઊભી શકે તેવી આ ભવ્ય મૂર્તિ નારાની મૂર્તિ કરતાં, અલબત્ત કાંઈક નાની છે, પરંતુ તેના મુખારવિંદનો ભાવ, અંગસૌષ્ઠવ તેમ જ વસ્ત્રોનાં વલયોમાં રહેલું શિલ્પકૌશલ્ય તેને ચડિયાતી લેખાવે એવાં છે. નારાના બુદ્ધ સામી નજરે શિષ્યોને અભયદાન તથા ધર્મબોધ આપે છે, જ્યારે કામાકુરાના અમિતાભ તો આસન વાળીને, હાથ ખોળામાં મુકી, સહેજ નીચી નજરે, અંતર્મૂખ બનીને ધ્યાનમાં બેઠા છે. સમાધિસ્થ યોગીની પરમ શાંતિ તેમની સૌમ્ય મુખમુદ્રામાંથી નીતરે છે અને દર્શને આવનાર પ્રત્યેક યાત્રીને પવિત્ર કરી તેને ચિત્તની શાંતિ અને સ્વસ્થતા બક્ષે છે.

આસન સહિત ૪૨ ફીટ ઊંચી, ૧૩મી સદીમાંક ઢાળેલી આ કાંસાની મૂર્તિનું મૂખ સાડા સાત ફીટનું અને આંખો સાડા ત્રણ ફીટ લાંબી છે. કપાળમાં જે રૂપાનો ચાંદલો છે તેનું જ વજન ૩૦ રતલ છે; અને આખી મૂર્તિનું વજન ૧૦૩ ટન છે! આ મૂર્તિની બીજી એક વિશેષતા તેના મૂખ ઉપરનો પાતળો મૂંછનો દોરો છે, જે ગાંધાર શિલ્પકાળની અસર લાગે છે. બાકી તેની પન્નાસનની રીત, લાંબા કાન તથા તે રાજકુમાર સિદ્ધાર્થ હશે ત્યારે રત્નજડિત કુંડળો પહેરવા માટે વીંધાયેલી કાનની બૂટ વગેરે શુદ્ધ ભારતીય પ્રણાલિકાનાં સૂચક છે. મસ્તક ઉપર મુંડન કરાવ્યા પછી નવાં ફૂટેલાં વાળનાં ગૂંચળાં શિલ્પકારે બહુ સુંદર અને વ્યવસ્થિત રીતે માથા ઉપર મઠી લીધાં છે, -જાણે કે સાગરની રેતીમાંથી વીણી લાવેલા અનેક શંખ શિર ઉપર ભર્યા ન હોય! બધાં મળીને એ ૬૫૬ ગૂંચળાં છે. દક્ષિણ ભારતમાં પણ શ્રવણબેલગોલા પાસે ગોમતેશ્વરની વિરાટ મૂર્તિના મસ્તકે પણ આવાં જ વાળનાં ગૂંચળાં કંડારેલાં છે. પ્રતિમા અંદરથી પોલી હોઈ બાજુમાંથી તેમાં દાખલ થવાય છે, અને અંદર ગોઠવેલી સીડી ઉપર ચડીને મૂર્તિના ખભા સુધી જઈ પીઠમાં બનાવેલી બે બારીઓ દ્વારા બહાર જોઈ શકાય છે. જોવા આવનાર સૌ (જાપાનીઓ તેમ જ વિદેશી પ્રવાસીઓ) જોડા પહેરીને મૂર્તિની અંદર જઈ કુતૂહલ ખાતર આ ખભા સુધી ચડી આવે છે. ઘરમાં પણ જોડા ન લઈ જનાર ભાવિક, કલાપ્રિય જાપાનીઓ પરમપૂજ્ય દાઈ-બુત્સુની મૂર્તિમાં આમ જોડા પહેરીને ફરે અને આ ધીરગંભીર, સૌમ્ય, ધ્યાનસ્થ પ્રતિમાની આવી વિડંબના કરે તેથી મને અત્યંત દુઃખ તેમ જ આશ્ચર્ય થયાં. જાપાની મિત્રોથી પણ મારો આ મનોભાવ છુપાવ્યો નહિ.

ત્યાંથી બૌદ્ધ ધર્મની 'ઝેન' શાખાના મુખ્ય મઠવાળા એન-કાકુજી મંદિરે ગયા. ઝેન સંપ્રદાય વિશે ઘણું વાંચ્યું હતું. તેથી ત્યાંના અધ્યક્ષ સોગેન આસાહીનાને મળ્યા. તેમણે રસપૂર્વક એ સંપ્રદાયની વિશેષતા સમજાવી. ઝેન મુખ્યત્વે ચિત્તશુદ્ધિ ને ધ્યાન ઉપર ભાર મૂકે છે. સંસ્કૃત ધ્યાન શબ્દમાંથી જે 'ઝેન' શબ્દ નીપજ્યો છે. તેમની મહર્ષિ પતંજલિનાં યોગસૂત્રો, ચિત્તવૃત્તિનિરોધ તેમ જ અદ્વૈત તત્ત્વજ્ઞાન વિશે ચર્ચા થઈ. વિનમ્ર ભાવે પરંતુ નિખાલસતાથી મેં મારું મંતવ્ય રજૂ કર્યું કે 'બૌદ્ધ ધર્મ જ્યારે જીવનને દુઃખરૂપ, ભારરૂપ, શાપરૂપ ગણે છે અને કર્મના બંધનમાંથી છૂટવા માંગે છે ત્યારે ઉપનિષદોનું અદ્વૈત તત્ત્વજ્ઞાન જીવ તેમ જ જગતને પણ બ્રહ્મરૂપ, સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ ગણે છે અને જીવનને કેવળ બ્રહ્મની, આત્માની લીલા રૂપે જ જુએ છે. આત્માને કર્મનું બંધન લાગતું નથી.' થોડા દિવસો પહેલાં જ તેઓ આપણા ઉપરાષ્ટ્રપ્રમુખ રાધાકૃષ્ણનને મળેલા.

દાઈ-બુત્સુ

ત્યાંથી અમે હાસે-કાન્નોના મંદિરે આવ્યા, જ્યાં બૌદ્ધ કરુણાની દેવી કાન્નોનની ત્રીસ ફીટ ઊંચી કપૂરાકાષ્ઠમાંથી બનાવેલી, સોને રસેલી મૂર્તિ છે. ત્યાંથી ગોકુરાકુજી મંદિર તથા કામાકુરાનું સંગ્રહાલય જોઈ રાત પડ્યે ટોકિયો પહોંચી ગયાં.

જાપાન છોડતાં પહેલાં ટોકિયોનાં કેટલાંક સાંસ્કૃતિક કેન્દ્રો જોઈ આવ્યો છેલ્લાં ચારેક વર્ષોથી ભારત તથા જાપાન વચ્ચે સાંસ્કૃતિક વિનિમય માટે ઇન્ડો-જાપાનીઝ એસોસિએશન શરૂ કરાયું છે. તેના સ્થાપક-સભ્ય તરીકે શરૂઆતથી જ તેની પ્રવૃત્તિઓ સાથે હું સંકળાયેલો હતો અને તેની મુંબઈ શાખાના સંચાલક શ્રી પોહેકરે મારી જાપાનની યાત્રા સફળ બનાવવા અખૂટ પરિશ્રમ લીધો હતો. ટોકિયોમાં તેના એક મેનેજિંગ ડાયરેક્ટર શ્રી મિસ્મી સાથે સાંસ્કૃતિક સંબંધો વિષે ઘણી વાતો થઈ, પરંતુ અહીંની શાખા ભારતીય સંસ્કૃતિ અને કલાવૈભવ પ્રદર્શિત કરવામાં ઊંડો રસ લેતી દેખાઈ નહિ.

આંતરરાષ્ટ્રીય સાંસ્કૃતિક સંબંધોના વિકાસ માટેની 'કોકુસાઈ બંકા શિન્કોકાઈ' સંસ્થા, ટોકિયોમાં ચાલતું 'આંતરરાષ્ટ્રીય ભવન', એશિયન ડાન્સર્સ એસોસિએશન, તથા એશિયન સોલિડેરિટી કમિટીની શાખાઓ વગેરે જોયાં. મુંબઈના જાપાની મિત્રો મારી હિમાલય પ્રત્યેની પ્રીતિથી વાકેફ હતા. તેમણે જાપાનની આલ્યાઈન ક્લબને મારી મુલાકાત વિષે ખબર આપેલી હતી. તેથી એક સાંજે તેમણે સભા ગોઠવી હતી. મારી જાતવાળાઓની વચ્ચે આવ્યો હોઉં તેમ લાગ્યું, ને થોડી જ પળોમાં આત્મીયતા બંધાઈ ગઈ. તેમાં હિમાલયના ઉત્તુંગ શિખર માનસલુ પર જઈ આવેલા પર્વતારોહી પણ હતા. મારા હિમાલયના વિવિધ અનુભવો તથા યાત્રાઓ ટૂંકમાં વર્ણવીને ભારતના લોકોની

હિમાલય પ્રત્યેની દષ્ટિ સમજાવી. પશ્ચિમના લોકો હિમાલયને પર્વતારોહણ માટેનું કીડાંગણ ગણે છે, આભ-ઊંચાં શીખરોને પડકાર આપીને તેમને ‘જીતવા’ કમ્મર કસે છે અને ટોચ ઉપર પહોંચીને વિજયોન્મત્ત બને છે; જ્યારે ભારતના લોકો તો ભારતીય તત્ત્વજ્ઞાનના સ્ત્રોતનું મૂળ અને સંસ્કૃતિના પ્રેરણાસ્થાનરૂપ તેને ગણીને એક શ્રદ્ધાળુ ભક્તિમાન યાત્રાની સરળ, નમ્ર, નિર્દોષ ભાવનાથી જ આદિકાળથી હિમાલય જતા આવ્યા છે. મારા પ્રવચનને અંતે મુંબઈથી સાથે આણેલી મારી પુમોરી-શિખરની રંગીન ફિલ્મ પણ ત્યાં બતાવી.

એક દિવસ ભારતીય રાજદૂત શ્રી વિનયરંજન સેનને પણ મળ્યો. તે સામાન્ય રાજદૂતો જેવા ચાણક્યનીતિમાં ડૂબેલા નથી. તેમની ઊંડી સંસ્કારિતા ને કલારસિકતા એલચીખાતામાં ઝળકી ઊઠતી. સાંસ્કૃતિક અધિકારી શ્રી પુષ્પ દાસ પણ ઊંડી સમજવાળા અને ઉદમી છે.

જાપાનનો વાહનવ્યવહાર બ્રિટિશ કોમનવેલ્થના દેશોની જેમ શાબ્દિક અર્થમાં ‘વામ-માર્ગી’ છે. ટોકિયોમાં મુંબઈ જેવા કોઈ શાન્ત વિસ્તારો (silence zone) ન હોવાથી દિવસરાત હાજરો મોટરોનાં ભૂંગળાંની ચિચિયારીઓ વાતાવરણને બહુ ક્ષુબ્ધ અને ઘોંઘાટમય બનાવે છે. કેટલાક વિસ્તારોમાં ‘પાયિન્કો’ નામના અડા છે, જ્યાં હારબંધ એક પ્રકારનાં મોટાં યાંત્રિક રમતનાં સાધનો ગોઠવ્યાં છે. એક વાર કુતૂહલથી અંદર રમવા ગયો. પચાસ યેન આપીને યંત્રમાં ભરવાની લોઢાની ગોળીઓ લીધી. બહારના ભાગમાં સ્પ્રિંગ હોય છે જેને છોડવાથી એકએક ગોળી અંદરના ઊભા પાટિયામાં ગોઠવેલી ખીલીઓના ગાળામાં ભરાઈ રહે. અમુક ગાળાઓમાં જ જો તે ભરાય તો રમનારને મોટી રકમ મળે. જાપાની પ્રજા આટલી ઉદમશીલ અને કલાપ્રેમી હોવા છતાં કેટલાયે લોકો આવાં સ્થળોએ નસીબ અજમાવતા હતા અને સમય તથા પૈસાની બરબાદી કરતા હતા. તેવું જ બીજું દુષણ ત્યાંના ‘સાકે-ઘર’ છે, જ્યાં છૂટથી સાકે દારૂ પિવાય છે. ગામ હોય ત્યાં ઢેઢવાડો પણ હોય ને? ત્યાંના છાકટા લોકોને જોઈને આપણે ત્યાં દારૂબંધી લાવવા માટે સરકારને ધન્યવાદ આપવાનું મન થાય.

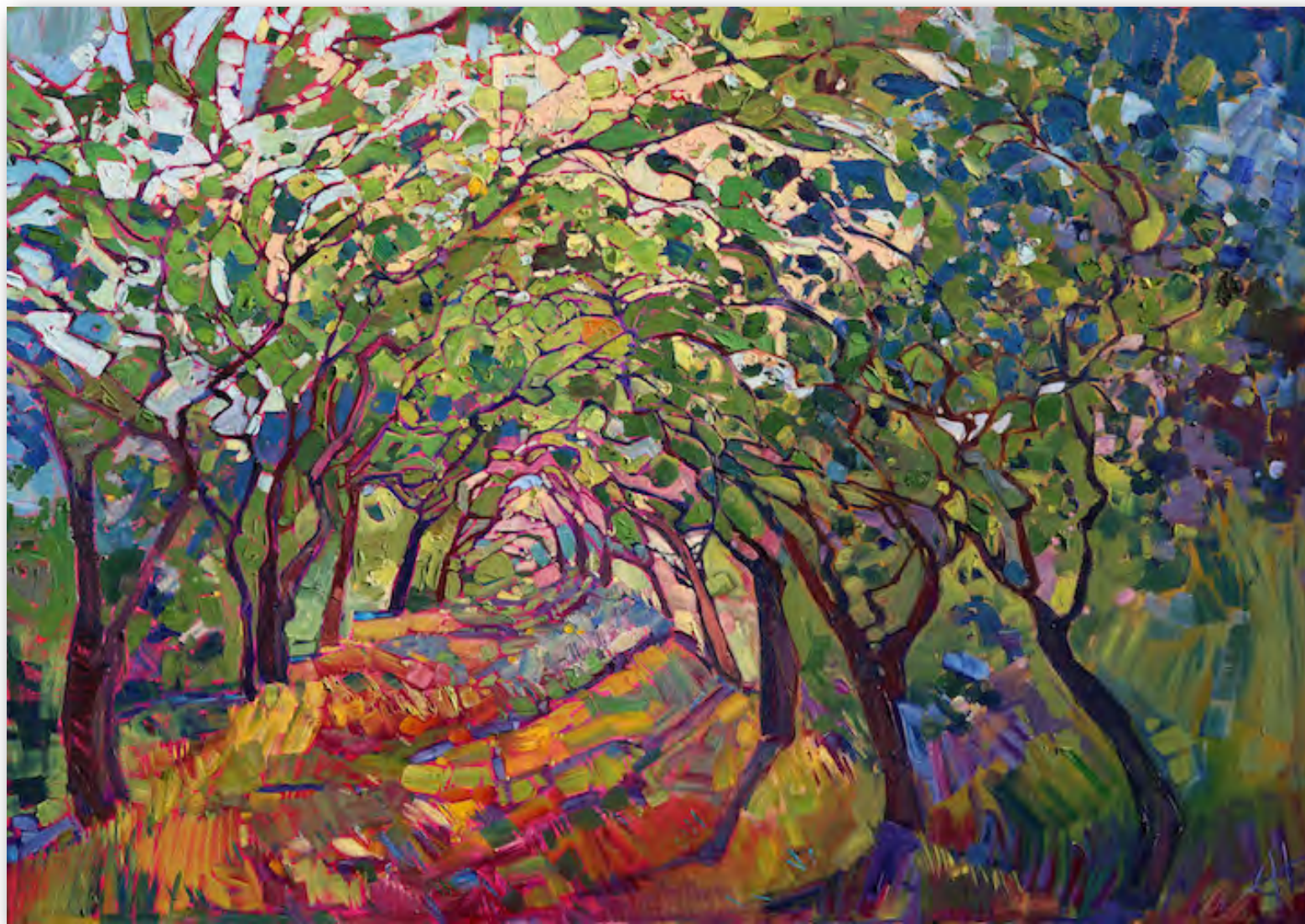
સાયોનારા !

તો હિ નો દિવસો ગતા: ! જાપાનમાં કહેવત છે : ‘ઝીનસૈ વા હુયૂ નો ગોતોસી.’ (માનવજીવન એક માખીના જીવન જેવું ક્ષણભંગુર છે.) જાપાનમાં પૂરા બાવીસ દિવસ રહ્યા પછી હવે પૂર્વ એશિયાના બીજા દેશોની યાત્રાનો સમય થયો. અહીં કેટલાયે ગાઢ મિત્રો થઈ ગયા હતા. તે બધાની ભારે હૃદયે વિદાય લીધી. સામસામા ‘સાયોનારા’ (‘આવજો!’) થયા. ૨૩મી ઓક્ટોબરે રાત્રે કે.એલ.એમ.ના વિમાનમાં નીકળ્યો. ગગન-આરૂઢ થયા પછી વિમાને ટોકિયો શહેર પર ચક્કર માર્યું, જાણે કે જાપાનનો સમૃદ્ધ રમણીય દેશ અને તેના બુદ્ધિમાન ઉદમી અને કલાપ્રેમી લોકો વિદાય આપી રહ્યા હતા. આંખ સામે ફૂજિયામાનું હિમાચ્છાદિત શિખર, કાબૂકીનો નૃત્યકાર અને છેલ્લે કામાકુરાના સૌમ્યવદન ધ્યાનસ્થ મહાબુદ્ધ તરવરવા લાગ્યા. તેમને માનસિક પ્રણિપાત કરતાં મેં નિચિરને સંપ્રદાયનો લોકપ્રિય જાપાની બૌદ્ધમંત્ર યાદ કર્યો ? ‘નમુ મયો રંગ ક્યો’

(સર્વમાં વસેલા બુદ્ધને નમસ્કાર).

[‘પૂર્વાચન’-૧૯૬૦]

The Path, By ErinHanson

Thistle Grove, By ErinHanson

વી-ગ્રંથ

‘એકત્ર’ના વી-ગ્રંથોમાં અમે પુસ્તકની માત્ર સામગ્રી(Text) જ પ્રગટ કરવાને બદલે વાચકને એમાં યોગ્ય રીતે પ્રવેશ કરાવીએ છીએ. શરૂઆતમાં પુસ્તકનું સચિત્ર મુખપૃષ્ઠ(cover) તેમજ લેખકનો ફોટોગ્રાફ, અને એ પછી લેખક અને પુસ્તકના ટૂંકા, સરળ પરિચયો પણ મૂકીએ છીએ – જેથી વાચક માટે એ રસપ્રદ બની રહે.

‘એકત્ર’ના સર્વ વી-ગ્રંથોમાં આ સર્જક-કૃતિ પરિચયો ‘સંચયન’ના સંપાદક રમણ સોનીએ લખેલા છે.

‘એકત્ર’નો ગ્રંથ-ગુલાલ

www.ekatrafoundation.org/books

સર્જક-પરિચય - કવિ નર્મદાશંકર લાલશંકર ‘નર્મદ’

“દેવે નર્મદાશંકર લાલશંકર (જ. 24 ઓગષ્ટ 1833 – અવ. 25 ફેબ્રુઆરી 1886) એટલે ગુજરાતી સાહિત્યમાં ‘અર્વાચીનોમાં આદ્ય’ તરીકે ઓળખાયેલા કવિ નર્મદ.

અંગ્રેજી ભાષા-સાહિત્યના સંસ્કારો ઝીલીને એમણે ઉત્સાહથી અને ખંતથી કવિતા, નિબંધ, આત્મકથા, કોશ... એમ નવાં નવાં ક્ષેત્રે પહેલ કરી. સુધારક વિચારકના સાચા આવેશ અને સક્રિયતાથી ‘ડાંડયો’ સામયિક ચલાવ્યું. અંગ્રેજોની પરંપરામાં હતી એવી Clubs જેવી વિચાર-મંડળીઓ રચીને એમણે નવા વિચારનાં, સુધારાનાં ભાષણો

કર્યાં. સામાજિક-ધાર્મિક પાખંડો સામે બળવો કર્યો. આજે પણ એમનાં એ બધાં છપાયેલાં લખાણો વાંચતાં એમાં એમનો અવાજ સાંભળી શકાય – એટલું જીવંત છે એમનું ગદ્ય-સાહિત્ય!

પરંતુ, ‘જય જય ગરવી ગુજરાત’ લખનાર આ કવિ સતત નવી લઢણની અનેક કાવ્યકૃતિઓ લખીને ‘કવિ નર્મદ’ તરીકે વધુ ખ્યાત થયા.

વ્યવસાયે શિક્ષક ને સાધારણ સ્થિતિના આ કવિ આખું જીવન સ્વમાનભેર જીવ્યા. જે સત્ય લાગ્યું તે સ્પષ્ટ કહેવાને લીધે એમને નુકસાન પણ વેઠવું પડ્યું પણ સુધારક-પત્રકારધર્મ અને કવિધર્મ એમણે કદી પણ ન છોડ્યાં.”

‘મારી હકીકત’

“કવિ નર્મદે લખેલી, ગુજરાતી ભાષાની સર્વપ્રથમ આત્મકથા”

બહુ જ નિખાલસતાથી અને હિમ્મતપૂર્વક સત્ય-કથન કહેનારી આ આત્મકથા છે. એમાં કવિ નર્મદના જીવનની અને એમના સમયની અનેક દસ્તાવેજી વિગતો હોવા છતાં, આ કથા આરંભથી અંત સુધી આપણને પકડી રાખે એવી રસપ્રદ પણ છે. ગુજરાતી ભાષાની એક ચિરંજીવ સાહિત્યકૃતિ તરીકે એની ગણના થાય છે.

અહીં મૂળ આત્મકથા ઉપરાંત નર્મદે લખેલી ડાયરી અને પત્રોપણ છે; વળી, વિવિધ હસ્તાક્ષરો અને ફોટોગ્રાફ પણ સામેલ છે – એ બધું રસપૂર્વક આપણને એમના જમાનામાં લઈ જાય છે.

ગુજરાતીની આ પહેલી આત્મકથા – લખાયેલી 1886માં.(ને ત્યારે થોડીક નકલો કવિએ છપાવેલી). પરંતુ, આ પુસ્તક પ્રકાશિત થયું નર્મદના જન્મ-શતાબ્દી વર્ષ 1933માં. દરમિયાન, 1926માં ગાંધીજીની આત્મકથા ‘સત્યના પ્રયોગો’ પ્રગટ થઈ ગયેલી.

તો, પ્રવેશો કવિ નર્મદના આ રોમાંચક આત્મકથનમાં...

(લેખક - પુસ્તક પરિચય : રમણ સોની)

eBooksનો કિમતી ખજાનો - તમારી અંગત eLibrary માટે

આ ઇ-સામયિક 'સંચયન' ઉપરાંત 'એકત્ર'ની એક બીજી મહત્વની પ્રવૃત્તિ છે વી-ગ્રંથો (eBooks)નું પ્રકાશન.

- આજ સુધીમાં તેનાં પચાસ જેટલાં પ્રકાશનો થયાં છે. બીજાં સતત થયે જાય છે.
- એનું વૈવિધ્ય સાહિત્યનાં અને વિચાર-ચિંતનનાં અનેક સ્વરૂપોની કૃતિઓમાં પ્રસરેલું છે.
- 'એકત્ર'ની eBook એટલે માત્ર મુદ્રિત (printed) પુસ્તકનું વી-રૂપાંતર (e-version) જ નહીં. આપ કોઈપણ eBook ખોલશો કે તરત એનું મૂળ આવરણ આવશે; એ પછી એના લેખકનો ફોટોગ્રાફ, એ પછી લેખકનો તથા તે પુસ્તકનો ટૂંકો પણ રસપ્રદ પરિચય. પછી તમે પ્રવેશ કરશો પુસ્તકમાં.....
- આ બધાં જ પુસ્તકો, ઘણું ખર્ચ કરીને 'એકત્ર' તૈયાર કરે છે પણ આપ સૌ વાચકોને એ સપ્તેમ વિનામૂલ્યે આપે છે. ગુજરાતી સાહિત્ય અને ભાષા બધે આનંદપૂર્વક પ્રસાર પામે એવું અમારું મિશન છે. આ પુસ્તકો અંગે આપનો પ્રતિભાવ આવકાર્ય છે.
- આ બધાં જ પુસ્તકો www.ekatrafoundation.org પર તમે જોઈ શકશો, પસંદ કરીને વાંચી શકશો. તેમ છતાં આ રહી અમે તૈયાર કરેલાં નોંધપાત્ર પુસ્તકોની યાદી:

અરધી સદીની વાચનયાત્રા - 1-4 – સં. મહેન્દ્ર મેઘાણી

ખરા બંપોર – જયંત ખત્રી

અશ્રુઘર – રાવજી પટેલ

અમૃતા – રઘુવીર ચૌધરી

જનાન્તિકે – સુરેશ જોશી

વિદિશા – ભોળાભાઈ પટેલ

ગિજુભાઈની બાળવાર્તાઓ – ગિજુભાઈ બધેકા

ગાંધીજીની જીવનયાત્રા – સં. મહેન્દ્ર મેઘાણી

અગ્નિકુંડમાં ઊગેલું ગુલાબ – નારાયણ દેસાઈ

સાત વિચારયાત્રા – સં. મહેન્દ્ર મેઘાણી

ભજનાંજલિ – કાકા કાલેલકર

ભવનું ભાતું – સં. મહેન્દ્ર મેઘાણી

ભેદની ભીંત્યુંને ભાંગવી – મનુભાઈ પંચોળી

અપરાજિતા – પ્રીતિ સેનગુપ્તા

ગાંધીજીની જીવનયાત્રા – સં. મહેન્દ્ર મેઘાણી

ગીતામંથન – કિશોરલાલ મશરૂવાળા

ખાંભીઓ જુહારું છું – ઝવેરચંદ મેઘાણી

શીંગડાં માંડતાં શીખવશું – મનુભાઈ પંચોળી

તિબેટના ભીતરમાં – સં. મહેન્દ્ર મેઘાણી

ભારેલો અગ્નિ – રમણલાલ વ. દેસાઈ

શું શું સાથે લઈ જઈશ હું? – સં. મહેન્દ્ર મેઘાણી

સર્વોદય – મોહનદાસ ગાંધી

મારા ગાંધીબાપુ – ઉમાશંકર જોશી

રખડુ ટોળી – ગિજુભાઈ બધેકા

રવીન્દ્રનાથની રત્નકણિકાઓ – નગીનદાસ પારેખ

બાપુની છબી – કાકા કાલેલકર

ત્યારે કરીશું શું? – લિયો ટોલ્સ્ટોય

હિંદ સ્વરાજ – મોહનદાસ ગાંધી

હાસ્ય-માળાનાં મોતી – સં. મહેન્દ્ર મેઘાણી

જીવનનું પરોઢ – પ્રભુદાસ ગાંધી

સાત વિચારયાત્રા – સં. મહેન્દ્ર મેઘાણી

સર્વોદય – સં. મહેન્દ્ર મેઘાણી

વાચનયાત્રાનો પ્રસાદ – સં. મહેન્દ્ર મેઘાણી

મોરનાં ઈંડા – કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણી

પદ્મિની – કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણી

જેલ ઓફિસની બારી – ઝવેરચંદ મેઘાણી

દિવ્યચક્ષુ – રમણલાલ વ. દેસાઈ

કુરબાનીની કથાઓ – ઝવેરચંદ મેઘાણી

મારી હકીકત – નર્મદ

બારી બહાર – પ્રહલાદ પારેખ

હવે આવા સ્વતંત્ર ગુજરાતી ગ્રંથો ઉપરાંત અમારી નવી eBooks યોજના

ગુજરાતીનાં સ્મરણીય સંપાદનો

- સ્મરણીય કાવ્યો
- સ્મરણીય વાર્તાઓ
- સ્મરણીય નિબંધો
- સ્મરણીય પ્રવાસો
- સ્મરણીય નાટ્યકૃતિઓ

ગુજરાતી ભાષાના ગૌરવભર્યા ભૂતકાળથી લઈને એના તેજસ્વી વર્તમાન સુધીના સમૃદ્ધ સાહિત્ય ભંડારમાંથી જાણકાર સંપાદકોએ ચૂંટેલી યાદગાર કૃતિઓના, એ વિશેના આસ્વાદક લેખ સાથેના, ઉત્તમ સંચયો આપને એક કાયમી સંભારણારૂપે અમે આપવા ઈચ્છીએ છીએ. આનંદની વાત છે કે આ સમગ્ર શ્રેણીના સૂત્રધાર બનવાનું પણ શ્રી રમણ સોનીએ સ્વીકાર્યું છે.

અતુલ રાવલ
'એકત્ર' વતી

લેખક-સંપર્ક

હિમાંશી શેલત, વલસાડ : hishelat@gmail.com

ચંદુ મહેરિયા , ગાંધીનગર : 98246 80410

મધુસૂદન પારેખ, અમદાવાદ : 079 25462413

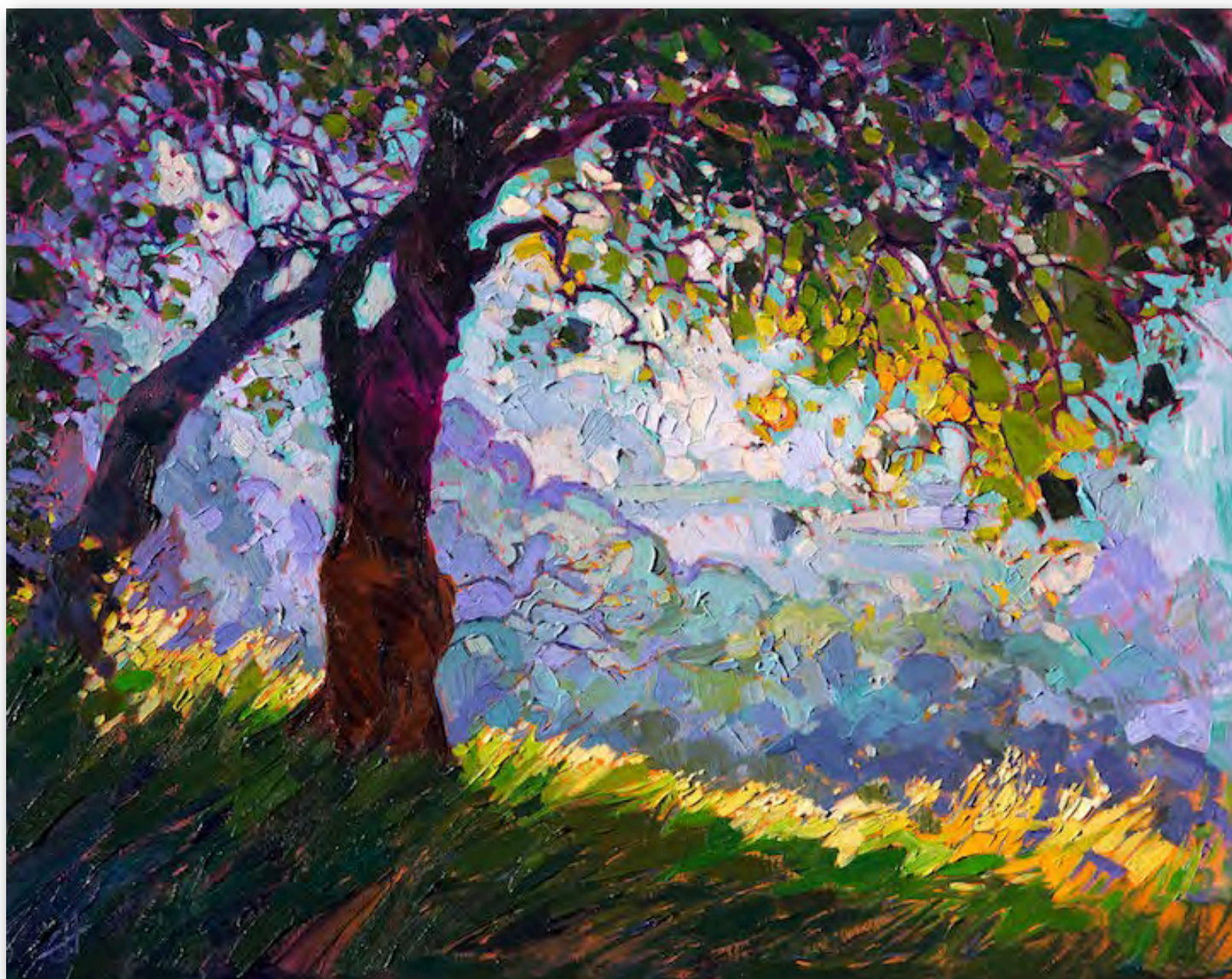
પારુલ દેસાઈ, અમદાવાદ : parulkdesai@gmail.com

મૂકેશ વૈદ્ય, મુંબઈ : mukeshpvaidya@yahoo.com

By ErinHanson

By ErinHanson

Introduction

In 1929, Gujarat Vidyapith published its first edition of સાર્થ ગુજરાતી જોડણીકોશ, the Gujarati comprehensive dictionary. In the preface, Gandhiji wrote, “હવે પછી કોઈને સ્વેચ્છાએ જોડણી કરવાનો અધિકાર નથી”. This was the beginning of a new epoch for Gujarati.

In the early eighteenth century, people on the Indian subcontinent spoke many more dialects than are spoken today. Most dialects, including Gujarati, did not qualify as “language” because they lacked definitive dictionary and formal grammar. At that time, written materials consisted only of manuscripts. With the introduction of the printing press, publishers of Gujarati books offered books in quantities never imaginable before. This formalized Gujarati as a one of the official languages of India, in a time where many other dialects did not make the technological transition and thus are now endangered or even extinct.

Now, in the 21st century, we are experiencing another such tectonic shift, a move from paper book to digital. We feel that any language that does not make this transition will be in danger of becoming extinct by 2050. However, communities that choose to participate in this digital revolution are at a great advantage, as ubiquitous accessibility becomes common.

Every electronic device – from mobile phones to automobiles — will hold literature in the digital form and it will be accessible to people worldwide.

Mission

“Preserve and spread Gujarati literature through digitization”

In the Western world, a similar successful effort, Project Gutenberg, created over 40,000 free books in digital format and was instrumental in making e-Book reader ubiquitous. Instantly, thousands of books from Shakespeare to Agatha Christie became available to eBook readers at no charge. Over 1,000 million downloads of free ebooks have already occurred. Once Gujarati books are digital, they will be instantly available on eBook readers and readable via Kindle, iPad, Android tablets and smart phones. In the digital form they will be fully searchable with any search engine.

2013-2014 Accomplishments

In a very short time, Ekatra picked up pace and involved numerous volunteers from across the world:

- Registered Ekatra Foundation as US not-for-profit organization

- Designed and test creation of ebook using both soft copy and physical books.
- Became the first entity to offer true digital Gujarati ebooks for free on the web, Kindle, iPad, Android tablets, Android smart phones, iPhone and regular computers.
- Built ebook conversion process. Ekatra created/obtained tools to convert proprietary fonts into Unicode, obtained access to Gujarati OCR, established standard ePUB template and created ePUB formatting guide to achieve efficient repeatable scalable process.
- Designed Ekatra Website and offer first 25 free books. Converted total of 50 books.
- Formed literary committee and selected 86 books for conversion. Received permission to convert 20 books.
- Received permission to offer over 50 books published by Lok-Milap Trust.
- Published 8 issues of bimonthly Gujarati e-digest, સંચયન.
- Established communication with leading Gujarati not-for-profit organizations including Gujarat Vidyapith, Gujarati Sahitya Parishad, Forbes Gujarati Sabha, Lok-Milap Trust and Gujarati branch of Wikipedia (વિકિસ્રોત).

2015 Goals

- Establish Ekatra as the premier online Gujarati literature digital library.
- Offer 1,000 free ebooks on Ekatra’s website.
- Offer the same on leading bookstores including Amazon, iBookstore, smashword.com and Flipkart.
- Publish 6 issues of સંચયન. Create awareness of the available Gujarati literary resources.
- Expand volunteer organization to support book conversion and proof reading tasks.
- Collaborate and share knowledge about digital books with other non-for-profit so they can also offer free digital books.

Get Involved

While our volunteers are working on all fronts, we are seeking help with the following:

- Sourcing of selected books in physical or PDF form.
- Proofreading of OCR content
- Assistance in creating local Ekatra volunteer community

Contact

Rajesh Mashruwala | mashru@ekatrafoundation.org

Ekatra Foundation is a not for profit organization exempt under section 501(c)(3).

It's Federal ID is 46-2153818.

Public Charity Status: 509(a)(1) & 170(b)(1)(A)(vi) • Effective Date of Exemption: April 24, 2013.